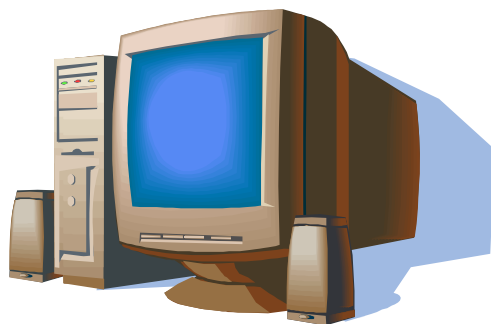

**O'zbekiston respublikasi a'oli xam suu xojaligi uazirligi
Tashkent mamleketlik Agrar universiteti Nokis filiali**

**«Matematika, fizika, ximiya xam informatsiyalik texnologiyalar»
kafedrası**

**İnformatika xam informatsiyalik
texnologiyalar paninen**

Lektsiya tekstleri

Tayarlagan

G. Gubenova.

NOKIS -2009

İnformatika pani xam onun tiykargı tusinikleri. Xabar xam onun kasiyetleri.

Reje:

1. Xabar texnologiyalar xakkında tusinik.
2. İnformatika paninin makseti xam uazıypaları.
3. İnformatsiya turleri xam onun kasiyetleri, olshem birlikleri.
4. Jana informatsiyalıq texnologiya xakkında tusinik.

Tayanış tusinikler:

Xabar texnologiyalar xakkında tusinik. İnformatsiya; informatsiya deregi; informatsiya turleri; uzliksiz, diskret informatsiya; informatsiyanın olshem birlikleri;

adebiyatlar

1. A. Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları Nokis, Bilim 2005 j.
2. A. A.Abdukodirov Xabar texnologiyaları. Nokis, Bilim 2005 j.

Xabar texnologiyaları xabarları jıynau, saklau, uzatıu, kayta isleu usıl xam kuralları jıyındısı.

Xabar texnologiyasının kelip shıǵıuı xam rauajlanıuın belgileushi ishki xam sırtkı faktorlar bar bolıp, olardı tomendegishe sıpatlau mumkin:

İshki faktorlar-bul xabarların payda bolıuı (jaratılıuı), turleri, kasiyetleri, xabarlar menen xar turli amellerdi orınlau, olardı jamleu, uzatıu, saklau xam t.b.

Sırtkı faktorlar - bul xabar texnologiyasının texnikalıq-6skene kuralları arkalı xabarlar menen xar turli uazıypaları amelge asırıuı bildiredi.

Siz kandayda bir maglıumat xakkında bir oblast (respublika, rayon)ta jasaytugın dostınız menen pikir almaspakshısız deyik. Bunı xar turli jollar arkalı amelge asırıuı mumkin. Siz dostınızga oz pikirinizdi (oz naubetinde, dostınız da sizge juuabın) tomendegi usıllar arkalı jetkiziıuı mumkin:

- 1) baylanıs bolimi arkalı (jazba turde);
- 2) telefon tarmakları arkalı (auızeki);
- 3) zamanagoy telekommunikatsiya kuralları arkalı.

Zamanagoy telekommunikatsiya kurallarının mumkinshilikleri juda ken sistema bolıp, ogan kompyuter, multimediya kuralları, kompyuter tarmakları, internet, intranet sıyıklı tusiniklerden baska bir katar jana tusinikler de kiredi. Bularga xabar sistemaları, xabar sistemaların baskarıu, xabarları uzatıu sistemaları, maglıumatlar bazası, maglıumatlar bazasın baskarıu sisteması, bilimler bazası sıyıklılar kiredi.

İnformatika pani, makseti xam uazıypaları.

İnformatika pani informatsiyaların kasiyetlerin, texnikalıq kurallar jardeminde adamzat xızmetinin xar kıyılı taraularında olardı jazıp korsetıu, jıynau, kayta isleu, saklau xam jetkerip beriıdin usılların uyretedi.

İnformatikanın rauajlanıuı elektron esaplau texnikasının (EEM) rauajlanıuı menen tikkeley baylanıslı. Jana jetilisen EEMlerdin doretiliıi informatikanın rauajlanıuına kozgau salsa, oz gezeginde informatsiyanı jıynau xam kayta isleıdin jana sistemaları EEMnin kollanıluıının jana mumkinshiliklerin ashpakta. Kompyuter menen islese bilıu ukıplılıǵı xazirgi zaman adamnın madeniyatının bir elementi bolıp kalmakta.

İnformatika - informatsiyanı jıynau, saklau xam kayta isleu, jetkerip berıu nızamlılıkların uyretetugın pani dep karauga boladı. Birak informatsiyanı jıynau, onı turlendiriıu, xam paydalanıushıga berıu, algoritm xam EEMnin jardemisiz mumkin emes. Sonlıktan informatika paninin kuramın bir birinen ajratıu mumkin emes, tıǵız baylanıskan 6sh bolektan, **texnikalıq kurallardan, algoritmlerden xam informatsiyalardan** turadı desek orınlı boladı.

Mektep okıushıların, akademiyalık litsey, kasıp-oner kolledjleri xam jokarı okıu orınlarının studentlerin informatsiya tenizinde bagdar alıu, ozine kerekli informatsiyanı ayırıp alıu xam onun durılıǵın ba8alay biliuge, EEMler menen katnas jasap bilıu, ozinin okıu programması kolemindegi maselelerdi EEMde sheshiuge uyretiıu bul informatika xam esaplau texnikası paninin tiykargı uazıypası boladı.

İnformatsiya xakkında tusinik.

İnformatsiya-bul tek gana kitaptan, gazeta makalasınan yamasa janalıqlardı esittiriıuden alıngan xabarlar bolıp kalmastan, ogan gıltın korinisinde, kuramalı biologiyalıq molekulanın duzilisinde,

kosmos kemesine beriletugin radiosignallarda saklanatugin xabarlar da jatadı. Informatsiya sozi latinsha INFORMA5I9N sozinen alingan bolip «tusindiriu», «talkılaw» degen magananı anlatadı. Ol axmiyetli 6sh sıpatka iye bolıuı zarur:

1. Informatsiya uyrenilip atırgan narse yamasa kubılıstı xar tarepleme tolık tariyipleui, Yagnıy informatsiya tolık sıpatına iye bolıuı tiyis;

2. Informatsiya belgili maganada kunlı bolıuı kerek kerisinshe jagdayında onnan paydalanıuı zarurlıgı tuuılmaydı. Bul informatsiyanın kunlılıgı sıpatın anlatadı;

3. Informatsiya isenimli bolıuı kerek, kerisinshe jagdayda onı kayta isleuge zarurlık tuuılmaydı.

Biz, informatsiyanı jıynauga, saklauga, jetkerip beriuge, kayta isleuge xam paydalanıuga bolatuginın bilemiz.

Informatsiyanı anlatıuı xam jetkerip beriuı zarurlıgı soyleudin, jazıudın, korkem onerdin payda bolıuına alıp keledi, kitap basıp shıgariadı, pochta baylanısın, telegraf, telefon, radio xam televideniени turmıska asıradı.

Informatsiyanın olshem birlikleri. Informatsiyanın kolemin olsheu ushın bit xam baytlar menen bir katarda, olarga karaganda adeuir irirek olshem birlikler de paydalanıladı Kbit (bir kilobit)= 2^{10} =1024 bit Mbit (bir megabit)= 2^{20} =1048576 bit (1 mln bit)

1 Gbit (bir gigabit)= 2^{30} =1073741824 bit (millard bit)

1 Kbayt (bir kilobayt)= 2^{10} =1024 bayt (1 mın bayt)

1 Mbayt (bir megabayt)= 2^{20} =1048573 bayt (1 mln.bayt)

1 Gbayt (bir gigabayt)= 2^{30} = 1073741824 (1 mlrd bayt)

xazirgi zaman xabar texnologiyasının keleshegi. Jamiyetimizdin xar turli tarauları rauajlanıp atırgan bugingi kunde xabarları taraular arasında, mekemeler arasında almasıu maselesi janadan-jana texnika xam texnologiyalardı kollanıuı zarurlıgın tuudırmakta.

Respublikamızdın garezsizligi xam onın putkil dunya jamiyetshiliginde abıroyı 5sip baratırğanlıgı, xabarları tek gana mamleketimiz ishinde gana emes, balkim dunyadagı baska mamleketler menen almasıu maselesin koymakta, bul xabarlar respublikamızdın ekonomikalık xam siyasiy jagdayın jokarı koteriuge karatılğanlıgı malim.

Daslep xalıq xojalıgının barlık taraularına kompyuter texnikasın kenne taratıuı xam bunın menen ondiristin natiyjeliligın xam kuuatın bir neshe marte asırıuga erisiuı tiyis.

İnsan ushın kauipli yamasa aur bolgan taraular da EEMge tiykarlangan robotlardan paydalanılmakta. Bugar atom elektr stantsiyalarındagı yamasa turli ximiyalıq karxanalardagı jumıslardı misalga keltiriuı mumkin.

Kosmostı izertleu, jana planetalardı uyreniu ushın jiberilip atırgan kosmoslık kemelerde kompyuter texnikası xam arnaulı programmalar menen baskarıladı.

Bugingı kunde putkil dunya juzinde bul tarauda ulken jumıslar amelge asırılmakta. Baylanıs taraunda da xabar texnologiyaları jana baskışhka koterilmekte.

Bul orında **elektron pochta** ayırıksha axmiyetke iye. Ol oz-ara baylanıskan kompyuterler tarmagı jardeminde baspa soz xabarları (tekst, Suuret, sızılma) xatteki sesli xabarları paydalanıushıga jetkerip beriuı ushın xızmet etedi xam kalegen uakıtta kerekli maglıumattı izleu xam onnan paydalanıuı imkaniyatın beredi.

Uzak aralıklardan televiziyalıq korsetiulerdi kabıllau, jetkerip beriuı, yamasa dunyadagı barlık mamleketler menen telefon baylanısın amelge asırıu ushın xızmet etetugin jerdin jasalma joldasların jumısları da kompyuter xam arnaulı programmalarğa tiykarlanganlıgı sır emes.

Bul ilimiy izertleu islerin dunyada kozge koringen xam kop taraularda jetekshi orındı iyelegen Respublika İlimler Akademiyası janındagı «Kibernetika» ilimiy - islep shıgariuı birlespesi amelge asırılmakta. Belgili alım, V. K. Kabulovtın usınısı menen sholkemlestirilgen bul ilimiy makemenin ilimpazları xalıq xojalıgının xar turli tarauları: ekonomika, kosmos, biologiya, meditsina, auıl-xojalıgı, texnikanın turli taraularında kibernetikalık sistemalar jaratıuı bagdarında tınbay izleniuler alıp barılmakta.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. İnformatika paninin makseti xam uazıypaları?

2. Informatsiya degende neni tusinemiz?

3. Xazirgi zaman xabar texnologiyası degende neni tusinesiz?

4. İnformatika paninin rauajlanıuına ules koskan ozbekstannın kaday ataklı ilimpazların bilesiz?

5. İnformatsiyanın olshem birliklerin aytın?

Esaplau texnikasının rauajlanıu tariyxı xam auladları. Jeke kompyuterler xam olardın turleri. Reje:

1. EEM nın rauajlanıu tariyxı, auladları.
2. Jeke kompyuterler xakkında tusinik.
3. Kompyuterdin tiykargı kurulmaları.
4. Kompyuterdin kosımsha kurulmaları.

Tayanış tusinikler:

Esaplau tekniķası rauajlanıu tariyxı; Fon Neyman printsipi; EEMnin auladları; jeke kompyuterler; protsessor, yad kurulması, monitor, klaviatura, modem, skaner, printer, planshet

adebiyatlar

1. A. Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları Nokis, Bilim 2005 j.
2. A. A. Abdukodirov Xabar texnologiyaları. Nokis, Bilim 2005 j.

Esaplau texnikasının rauajlanıu tariyxı. Esaplau tekniķası ozinin rauajlanıu tariyxında tort baskışhka bolindi.

1. Mexanikalık mashinalarga shekemgi dauir.
2. Mexanikalık mashinalar dauiri.
3. Elektro-mexanikalık mashinalar dauiri.
4. Elektron esaplau mashinalar dauiri.

Elektron esaplau mashinalarının auladları, turleri xam duzilisleri. Tariyxıy jaktan kışka uakıt dauamında (35-40 jıl aralıģında) EEMnin bes auladı doretildi.

EEMlerdin **birinshi auladları** (50-jıllardın baslarına shekem) katarına garezsiz mamleketlerdin doslık aukamı mamleketlerinin ilimpazları tarepinen doretılgen MESM, BESM-1, BESM-2, Strela, M-3, Minsk-1, Ural-1, Ural-2, M-30 xam t. b. mashinaları kiredi. Bul mashinalardın xammesi elektron lampalar tiyķarında kurulģan. Olar olsheminin ulkenligi, elektr kuuatın kop talap etetugınlıģı, amellerdi orınlau tezliginin tomenligi, ulken mugdardagı informaciya saklay almaytugınlıģı xam isenimsizligi menen ajıralıp turadı. Bul topardagı mashinalar sekundına 10000 operatsiya orınlaydı, yadına tek 2047 ge shekem san sıyadı.

EEMlerdin **ekinshi auladı** (1930-jıllardın basları) tranzistorlardan (yarım otkızgishli xam magnitli elementlerden) duzilgen. Ekinshi aulad EEMlerinde onnan aldıngı auladtagıģa karaganda tezirek xam isenimlilik kobirek maglıumatlardı kayta isleu imkanıyatı jaratıldı. EEMnin ekinshi auladına tomendegi mashinalar kiredi: MİNSK-2, Razdan-3, M-220, BESM-6, Ural-32 xam baskalar. Bul EEMlerdin ortasha tezligi 100000 amel sekund yadına 10000 ga deyingi san sıyadı.

EEM nin **6shinshi auladı** (30-jıllardın akırı) kopshilik tranzistorlar xam xar kıylı zapas boleklernıń integral sxemalardan ken kolemdede paydalanıu menen sıpatlanadı. İntegral sxemalardı paydalanıu saldarınan mashinalardın texnikalıq xam isletiu sıpatlamaların bir kansha jaksılauga, atap aytķanda ikshamlasıu xam isleu tezliginin artıuın tamiyinleuge erisildi. Yad sıyımı 2047 Kbt ka shekem jetti. Bul aulad mashinaların, birden-bir sistemada (ES-edinnaya sistema) birgelikte islep shıģarılģan mashinalar kuraydı. Sonın ushın bul turdegi esaplau mashinalarının ataması ESten baslanadı. Bul turdegi mashinalar sekundına 2 mln. ga deyin turli arifmetikalıq amellerdi orınlauı mumkin boldı.

EEMnin **tortinshi auladı** 1970-jıllardan baslap payda bola basladı. Olarda element bazası sıpatında ulken integral sxemalar, Yagnıy 1 santimetr kolemdede 100 mınga jakın elementti birlestiretugın mikrosxemalar kollarıldı. Bunday EEMlerden kollektiv turde paydalanıu, EEMler tarmagın xam jeke kompyuterler jaratıu imkanıyatı tuıldı.

Xazirgi uakıtta **besinshi aulad** EEMleri paydalanılmakta. Bul EEMler ushın elementlik bazasına jokarı ulken integrallıq sxema (SBİS) koyılģan. Onın tezligi sekundına 1 mlrd. dan 10 mlrdka shekem operatsiya orınlaydı.

Endi **kompyuterdin tiykargı kurulmaları** menen tanısamız. Ol tomendegi tiykargı kurulmalardan ibarat.

- Sistema blogı;
- Monitor;
- Klaviatura.

Sistema blogı - kompyuterdin jumısın tamiyinleydi xam baskaradı. Sonın ushın da onı kobinese «kompyuter» dep te ataydı.

Ol tomendegishe bolimlerden turadı.

Mikroprotsesssor-kompyuterdin isleuin tamiyinleytugin xam kompyuter kurılmaları jumısın baskaratugin kurılma. Ol kompyuterdin isleu tezligin anıklaydı. Kompyuterler mikroprotsesssor turi menen ajratıladı. Xazirgi kunde mikroprotsesssordın xar kıylı turleri bar:

Operativ yad-kompyuterdin uakıtsha yadı, ol kompyuter islep atırğan uakıtta maglıumatlardı saklaytugin kurılma. Kompyuter imkanıatlardı operativ yadtın kolemine baylanıslı boladı. Operativ yadtın kolemi kanshalık ulken bolsa, sonshalık darejede kompyuter kop maglıumatlar 6stinde turli amellerdi orınlay alıu imkanıyatına iye boladı.

ozgermes yad-maglıumatlar turaklı saklanatugin arnaulı kurılma. Yad kolemi menen olshenedi. Kolemi ulken bolsa, kompyuter sonsha kop maglıumatlardı saklau mumkinshiligine iye boladı.

Monitor - bul televizor, Yagniy kompyuterdegi maglıumatlardı ekranda Suuretleushi kurılma. Monitorlar renli, ak-kara xam suyuq-kristallı turlerge iye. olshemi televizorga uksas: 14, 15, 17, 19, 21 dyuym xam tagı baska. 51 dyuymli monitorlar kenirek tarkalgan. 17-21 dyuymli monitorlar adette grafika menen shugıllanıushılar ushın kolaylı.

Klaviatura-bul baspa mashinka, ol maglıumatlardı kompyuterge kiritiu xam kompyuterge kirtilgen buyırıklardı orınlatıu ushın molsherlengen kurılma.

Printer-bul maglıumatlardı kagazga shıgariushi kurılma. Xazirgi kunde printerlerdin bir neshe turleri bar. Printerler adette eki turli rejimde-tekstli xam grafikalık turli rejimlerde isleui mumkin. Printerlerdin tomendegishe turleri bar:

- **Matritsalı printerler.** Bunday printerlerde korinis tochkalardın iyneler urılıuları arkalı Suuretlenedi.
- **Purkegishli printerler.** Bunday printerlerde iyneler ornında jinishke nayshalar-soplolar boladı. Boyaulardı burkip sebiu arkalı jumıs isleydi.
- **Lazerli printerler.** Lazerli printerler jinishke lazer nurların jiberiu arkalı boyaudı barabanga jiberip barabannın kagazga urılıuı jardeminde korinisler payda boladı. Bunday printerler de renli xam rensiz korinislerde baspaga shıgaradı. Bunday printerler en sapalı baspaga shıgariushi printerler bolıp esaplanadı.

Mish-maglıumatlı kompyuterge kiritiudi tezlestiriushi xam kompyuter menen paydalaniushi arasındagı karım-katnastı jenillestiriushi kurılma.

Skanner-kagazdagı tekstli yaki Suuretli maglıumattı kompyuterge kiritedi.

Faks-modem-telefon tarmagı arkalı sırtkı tarmaktagı baska kompyuter menen maglıumat almasıdı tamiyinleydi.

Tarmak kartochkası-kompyuterdi ishki lokal tarmakka kosıu imkaniyatın beredi. Lokal tarmak bir neshe kompyuterdi birlestiredi xam maglıumat almasıu imkaniyatın beredi.

Multimedia-kompyuter jardeminde muzıka xam dauısı maglıumatlardı korsetiudi tamiyinleushi kurulma.

Planshet-kompyuterge kadayda bir sızılma yamasa suutretti kalem jardeminde kiritiushi kurulma.

Mikrofon - dauıs yaki kosıktı kompyuterge kiritiushi kurulma.

Disketa-maglıumattı bir kompyuterden ekinshisine uzatıu ushın xam maglıumatlardı saklau ushın jaratılğan daslepki magnitli kurulma.

öz betinshe uyreniu ushın soraular

1. EEM tiykargı kurılmaların aytıp berin ?
2. EEM nin neshe auladı bar.
3. Ishki yadka neler kiredi?
4. Sırtkı yadka neler kiredi?
5. Kiritiu-shıgarıu kurulmasına neler kiredi?
6. Kompyuterdin kosımsha kurılmaları.

Kompyuterdin programmalık tamiyinleniui. Operatsion sistema.

Reje:

1. Programmalı tamiyinleu xakkında tusinik.
2. Operatsion sistemalar xam olardın turleri.
3. Kompilyator xam interpretator xakkında tusinik.
4. MS D9S operatsion sisteması xam duzilisi.

Tayanış tusinikler:

Programmalık tamiyinleu, sistemalı fayllar, operatsion sistemalar, operatsion sistemanın turleri, kompilyator, interpretator; MS DOS operatsion sisteması; MS DOS tın jukleniui; MS DOS tın duzilisi; buyırık faylları; fayllar; kataloglar;

adebiyatlar:

1. A. Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları Nokis, Bilim 2005 j.
2. A. A. Abdukodirov. Xabar texnologiyaları. Nokis, Bilim 2005 j.

Kompyuterde kollanılatusın programmalar jıynagı onın programmalık tamiyinleniuin kuraydı.

Bul programmalar kompleksi (jıynagı) kompyuterdi baskarıudan tıskarı informatsiyanı jıynau kayta isleu, saklau xam jetkerip beriu menen baylanıslı bolğan barlık amellerdin orınlanıuın tamiyinleydi.

Programmalık tamiyinleu tiykarınan alganda eki toparga bolinedi:

- sistemalı baskarıu programmaları xam operatsion sistemalar;
- ameliy programmalar.

Operatsion sistemadagı programmaların tiykargı uazıypası kompyuterdin jumıs isleuin baskarıudan ibarat bolıp sonın ishinde ameliy xam sistemalı baskarıu programmaların orınlaun oz ishine aladı. Operatsion sistema programmalık tamiyinleniuiuin tiykargı uleslerinin biri bolıp, ol tez isleushi yadta jaylasadı. Operatsion sistemalar kompyuterdin turine (tipine) baylanıslı bolıp, bir turdegi kompyuterlerdin operatsion sisteması baska turdegi kompyuterlerge barkulla saykes kele bermeydi.

Sistemalı baskarıu programmaları operatsion sistemanın mumkinshiliklerin keneytedi, kompyuterdin xar kıylı jagdayda (rejimde, tartipte) jumıs isleuin tamiyinleydi. Bul topardagı tiykargı

programmalar yadta tez isleushi, al kalganları bolsa, sırtkı yadta jaylasıp, olar bul programmalarđı mashina tiline audarıu, orınlanıuın kadagalau sıyaklı programmalarđı oz ishine aladı.

ameliy programmalar programmalık tamiyinleniuge jamiyetli roldi atkaradı.

ameliy programmalar maglıumattı kayta isleude kollanıladı. ameliy programmalarđın yadta iyeleytugın ornı operatsion sistema xam sistemalı baskarıu programmalarına karaganda adeuir ulken boladı.

ameliy programmalar adette sırtkı yadta saklanıp olarga tomendegi programmalar mısıl bola aladı.

- ondiristi xam tajiriybeni baskarıu;
- bilim uyretiu xam kadagalaushi;
- oyın;
- 6skenelik (instrumental);
- redaktorlau (duzetiu).

ameliy programmalar orınlaushının buyırtpası boyınsha programmistler tarepinen tayarlanatugının atap otıuımız kerek.

Kompyuterdegi sistemalı baskarıu bagdarlamalarına translyatorlar (inglizshe «TRANSLATOR» - karakalpaksha «dilmash») xam xızmet etiushi programmalar jıynagı kiredi.

Translyator, adam kollanatugın programmastırıu tilinen kompyuter tusinetugın tildin ortasında «dilmashlık» uazıypasın atkaradı, Yagnıy programmalarđın programmalastırıu tilinen kompyuter tiline audaradı. Translyator interpretator xam kompilyatorga bolinedi.

İnterpretator programmada keltirilgen korsetpelerdin xar kaysısın mashina tiline audaradı xam ol buyırık tolık orınlangansha onnan keyingi buyırıkta mashina tiline audarmaydı.

Al, kompilyator bolsa, programmanı tolıgı menen mashina tiline audaradı jiberilgen kateler xakkında maglıumat beredi xam kateler bolmasa, onda bul programmanı orınlaydı.

Sistemalı programmalar jıyındısı operatsion sistemanı duzedi.

Operatsion sistema - kompyuter iske tusiui menen jukleniushi usınday bir programma, bul programma paydalaniushıga EEM menen baylanıs jasau kuralı bolıp xızmet kıladı, onın barlık kurılmaları isin baskarıu imkaniyatın beredi. Operatsion sistema jardeminde tez isleushi operativ yadtan paydalaniu, disklardagı maglıumatlardı okıu yaki maglıumatlardı disklarga jıynau, ameliy programmalarđı iske tusiriu xam usınday turli islerdi amelge asırıu mumkin. Operatsion sistemaga talap barlıgının tiykargı sebebi ondagı programmalarsız bunday islerdi orınlau ushın bir kansha baskışlardagı juzlep yaki mınlap elementar amellerdi orınlauga tuurı keledi.

№agıyda boyınsha IBM PC kompyuterleri MICROSOFT CORPORATION MS DOS operatsion sistemaları jardeminde baskarıladı.

MS DOS sisteması tomendegi bolimlerden duzilgen.

Kiritiu-shıgarıu bazalı sisteması (BIOS): EEMnın turaklı yad kurulmasında jaylaskan bolıp, kompyuter ishine ornatılğan boladı. Onın uazıypası kiritiu-shıgarıu menen baylanıslı bolğan operatsion sistemanın apiuayı xam universal xızmetlerin orınlaudan ibarat. Bul sistema kompyuterdi jakkanda, onın yadın xam kurulmanın isin tekseriushi tekstti oz ishinde saklaydı. Bunnan baska, onda OS jukleniuiın tamiyinleushi programma jaylaskan.

OSnı jukleushi juda kıska programma bolıp, ol MS DOS disktin birinshi sektorında jaylaskan boladı.

Bul programmanın uazıypası MS DOS tı jukleudi juumaklastırıushi OSnın kalgan 2 modulın okıudan ibarat.

Kattı diskta OS jukleushisi 2 bolimnen kuralğan. Bul kattı disktin diskovodlarga ajratılıuına baylanıslı. Birinshi bolimi kattı disktin birinshi boliminde jaylasadı xam tamiyinleudi kattı disktin kaysı boliminen dauam etiu kerekligin korsetedi. Ekinshi bolimi-korsetilgen bolimnin birinshi boleginde jaylaskan bolıp, yadka MS DOSnı modullerin koshiredi xam baskarıudı olarga beredi.

io.sys xam MS DOS. sys diskli fayllar. Olardı OS jukleushisi yadka koshiredi xam kompyuter yadında turaklı saklaydı.

io.sys (INPUT-OUTPUT) - BIOS tın yadtagı dauamı bolıp esaplanadı. MS DOS. sys DOS tın jokarı darejedegi uazıypaların orınlaydı.

MS DOS tın buyırık protsessorı paydalaniushi kiritken komandalardı kayta isleydi. Buyırık protsessorı OS juklenip atırğan disktin COMMAND.COM fayllarında jaylasadı. Paydalaniushının

«ishki» dep atalatugın geypara komandalardı buyırık protsessorı ozi orınlaydı. Nıalğan sırtkı komandalardı orınlau ushın tuurı keletugın programmanı izleydi, onı yadka koshirip, baskarıadı ogan beredi.

MS DOS tın sırtkı komandaları OS menen birgelikte juklenetugın fayllardagı programmalar, maselen: FORMAT.

Drayver kurulmaları MS DOS tın kiritiu-shıgarıu sistemasın tolıktırıushı xam jana kurulmalardı isin tamiyinleushi arnaulı programmalar. Maselen, drayver jardeminde kompyuter yadının bolımı bolğan «elektron disk» penen isleu mumkinshilikleri tuuıladı. Bunda drayverler atı CONFIG.SIS faylında korsetiledi.

Fayllar xam kataloglar. Magnit disklerde maglumatlar fayllarda saklanadı. **Fayl** - disktin belgili bir atı menen atalıushı bolegi bolıp, onda belgili bir maglumatlar saklanadı.

Maselen: Programma tekstleri, orınlauga tayar bolğan programma xam t. b.

Fayllar 2 turde boladı. Bul tekstli xam ekilik sistemalı. Tekstli fayllar paydalanıushı okıu ushın kolaylı fayl bolıp esaplanadı. xar bir fayl atı xam keneytpesine iye. Fayl atı 1 den 8 ge shekem, 1 den 3 ke shekem bolğan belgilerden ibarat.

Maselen: COMMAND.COM
 AUTOKXEC.BAT
 DOS.TXT

Fayl atı keneytpesi

Fayl atı xam keneytpesi bas xam kishi xaripler, sanlar xam belgilerden ibarat bolıuı mumkin. Fayl keneytpesi, kagıyda boyınsha fayldın mazmunın beredi xam sonın menen birge paydalanıushıga kolaylıklar jaratadı. Kopshilik programmalar keneytpeleri beriledi xam keneytpesine karap fayldı kaysı programmalar sisteması tiykarında islep shıgılğanın koriuimiz mumkin.

Maselen: .COM, .TXT - orınlauga tayar programmalar;

.BAT - orınlaushı buyırık fayllar;

.SHI - redaktorı ushın tekst;

.PAS - Paskaldagı programmalar;

.ASM - Assemblerdegi programma;

.BAK - fayldı ozgertiuden aldınıgı nuskası;

.COB - Kobaldagı programma;

.LIB - programmalar kitapxanasına tiyisli;

.DOS - tekstli fayllar.

Eger fayldı ozgertiü protsessinde katelikke jol koyılsa yamasa fayl jok kılınğan bolsa .BAK fayl jardeminde onı kayta tikleu mumkin.

Katalog. Fayl atları magnit disklerde, katalogda (yamasa direktoriyalarda) beriledi.

Katalog - fayl atları, olardıń kolemi, jazılğan uaktı xakkında maglumatlardı saklaushı disktagı arnaulı orın. Eger katalogta fayldın atı bolsa, bul fayl sol katalogda jaylaskan boladı. xar bir magnit diskda kataloglar sanı bir neshe bolıuı mumkin. xar bir katalogda fayllar sanı kop bolıuı mumkin, lekin fayl tek bir katalogda berilgen boladı. xar bir katalog atamaga iye. Katalog baska katalogda xam beriliuı mumkin. Eger X katalogı U katologinde berilgen bolsa, ol jagdayda X-ishki katalog, U-sırtkı katalog bolıp esaplanadı. xar bir magnitli diskta bas yamasa tiykargı katalog boladı, onda fayllar xam 1-baskıshtagı ishki kataloglar, beriledi. 1-baskıshtagı kataloglar, 2-baskıshta fayl xam katalog beriledi xam t. b. Natiyjede magnitli diskda kataloglar «derevoobraznıy» (shaka tarizli) duziliste boladı.

Xarekettegi katalog. Paydalanıushı islep atırğan uakıttagı katalog xarekettegi katalog dep ataladı. Eger MS DOS komandasında fayldın atı korsetilse, bul jagdayda fayl xarekettegi katalogdan izlenedi yamasa katalogda duzilgen boladı.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. Operatsion sistema degenimiz ne
2. OS nın jukleniu algoritimin aytıp berin
3. Fayl degenimiz ne
4. Operatsion sistemanın kanday turlerin bilesiz
5. Operatsion sistemanın tiykargı buyırıqların aytın.

WINDOWS operatsion sisteması.

Reje:

1. WINDOWS programmasına uluma xarakteristika.
2. WINDOWS programmasının modifikatsiyası.
3. WINDOWS programmasının tiykargı elementleri.

Tayanış tusinikler:

WINDOWS programması; modifikatsiyası; imkaniyatları; WINDOWS tı iske kosıu, shıgiu; paneller, paydalaniushı interfeysi; stol yarlıgi; WINDOWS programmaları; fayllar;

adebiyatlar:

1. A. Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları Nokis, Bilim 2005 j.
2. A. A. Abdukodirov. Xabar texnologiyaları. Nokis, Bilim 2005 j.
3. A. Abdullaev, B. Kallieva, J. Juginisova, M. Allambergenova. İnformatika xam xabar texnologiyaları. Nokis- 2003 jıl

WINDOWS 1983 jıl jaratılğanına karamastan, ol ol birinshi marte 1985 jıldın noyabrinen baslap ken kollanıu ushın satılıp basladı. MS onın 6stinde isleudi dauam etip WINDOWS 3.1 versiyasın shıgarıp barlık paydalaniushılardı tan kaldırdı. MS paydalaniushılar ushın baskada kolaylıklar jaratıu 6stinde izleniulerin dauam etti xam natiyjede WINDOWS 95, WINDOWS 98, WINDOWS 2000, WINDOWS NT xam WINDOWS XP x.t.b versiyaları payda boldı.

WINDOWS operatsion sisteması tomendegi mumkinshiliklerge iye

- Bir uakıttın ishinde bir neshe programma biygarez, paraller isleui mumkin;
- Bir programmadan bir programmaga otıu ansat;
- Programmalar aralık informatsiya almasıu avtomatlastırılğan, maselen, grafikalık programmada sızılğan Suuretti tekst protsessoriı jardeminde jazılğan xujjetke kirgiziuge boladı;
- Programma xam xujjetlerge jetisiu ashılutugin (kaskad, jayılatugin) menyu jardeminde apiuaylastırılğan;
- Programma xam dokument atların yadta saklaudın kajeti jok, sebebi olar znachok (simvol) turinde Suuretlengen. Znachokka mish aparılğanda onın kasında manisin anlatatugin jazıu «juzip» shıgadı;
- !meliy programmalar bir-birinin jiberen katelerinen korgalğan;
- Audio xam video kosımshalar ken kollanadı.

WINDOWS din MS DOS tan tagı bir ayrıksalıgı katalog, direktoriya PAPKA dep ataladı. Fayldın mazmunın tolıgırak korsetiı ushın WINDOWS fayl, papka atında tek gana 8 emes barlık 256 simvol kollanıuga ruxsat beredi.

WINDOWS **dı iske tusiriı** ushın MS DOS sistema shakırığı katarında 2IN teriledi C:\2IN keyninen ENTER basıladı.

xazirgi uakıtta kopshilik kompyuterge WINDOWS tın 98, 2000, NT, XP versiyaları isletilip olar tiykargı operatsion sistemaga aylangan. Sonlıktan bul kompyuterler iske kosılıuı menen WINDOWS tın saykes versiyası iske tusedi.

WINDOWS din tiykargı elementleri

Paydalaniushılar interfeysi

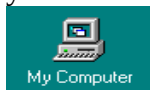
İnterfeys bul paydalaniushı xam kompyuter arasında dialog, kompyuter menen «soylesip», «oylasıp» islesiu. MS WINDOWS interfeysi mumkinshiligi barınsha apiuayı, paydalaniushı menen kompyuter jora-dos kelisip isleskendey etiuge uringan.

WINDOWS juklengennen keyin ekranda **Rabochiy stol Jumıs ornı** payda boladı.

Jumıs islegende biz stol 6stinde ozimizge kolay etip papka, kagazlarımızdı jaylastırıp koyğanımızday stoldın WINDOWS ekranı analogında paydalaniushıga kolay turde ameliy programmalar, dokumentler, set (tarmak) kurılmaları znachokları jaylaskan. Paydalaniushı tez-tez kollanatugin ob`ektler (papka, fayl, programma, printer, baska kompyuter) ge jetisiudin ansat jolı: olardı znachok - manisine saykes Suuret - **yarlık** etip «kol astında» jaylastırıuı mumkin

Yarlık znachoginin baska znachoklerden ayırmashılıgı - tomeninde «perexod» strelkası (otıu korsetkishi) boladı. Dokument znachogi printer yarlıgına aparıp koyılsa ol dokument baspaga jiberiledi, fayldı iyiliushen disk znachogına aparsak ol fayl disketaga kopiıalanadı. Fayl, papka oshirilgende avtomatik turde onın yarlıgı da oshiriledi.

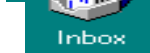
Stoldın 6stine biz skatert (dasturxan) jayıp koyganday, ekranda paydalaniushı ozine jakkan bir fon ornatiu mumkin. Ol bir peyzaj, artist Suureti, gul bolıu mumkin. Onı kompyuterdin yadınan yamasa İnternetten tanlap alıuga boladı. Stoldagı yarlıklarga karap shıgayık.

Moy kompyuter-ekrannın shep muyeshinde jaylasıp, lokal kompyuter resurslarına jetisiudi tamiyinleydi. Bul znachok jumıs ornında kompyuterdin ishindegilerdi tolık korsetetugin papka bolıp tabıladı;

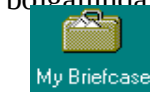
Setevoe okrujenie (tarmak)-kompyuter setke kosılğan bolsa, onın resurslarına jetisiu;

Vxodyashie - kelip-ketip atırğan dokumentlerdi baskarıu instrumentleri, faks, elektron pochta;

Korzina - uakıtınsha oshirilgen papka xam fayllardı saklau ushın koyılğan papka. Korzinanı bosatkanımızdan keyin gana olar jok kılınadı. Korzina kabinettegi musor kagazlardı taslaytugin shelek analogı. Shelek togılmey turıp biz onın ishindegı kagazlardı kaytadan alıuga bolıanınday, Korzinadagı fayl, papkalardı tiklege boladı;

Portfel -portfel analogı, portfelge «salıp» kunde jolda, uyde, jumıstagı kompyuterde isleytugin papka, fayl, dokumentler. Portfeldegi maglıumatlar bazası bir dokumenttin bir neshe versiyaların salıstırıp optimal turin tanlap alıu mumkinshiligin beredi;

Provodnik İnternet - İnternette isleudi tamiyinleydi;

(planirovshik rabochego vremeni)- elektronnya zapisnaya knijka. Onın maglıumatlar bazasında turli informatsiya: kalendar, Rejelastırılğan ushırıasıular, jumıslar, masel en, xar jılga yamasa kundelik Reje xar yarım saat interval menen duzilgen kun tartibi, kay jerge saat neshede barıu, kim menen ushırıasıu, elektron pochta yashiginde neshe okılmagan (tazadan kelgen) xat barlıgı tuuralı maglıumat saklanadı.

Maseleler paneli

Panel zadach ekrannın en tomengi katarında jaylasadı. Onın shep muyeshinde WINDOWS logotipi Suuretlenip PUSK jazıulı knopka boladı. Mıshtın korsetkishi alıp barılğanda ol jerde Nachnite rabotu s najatiya etoy knopki (Jumıstı usı knopkanı basıu menen baslan) jazıulı «juzip» shıgadı. Pusk programmalarđı jurgiziu, kerekli fayldı tabıu, spravkaga xabarlasıu xam t.b. tamiyinleydi.

Papka, dokument ashılğanda Panel zadachta olardı atı jazılğan knopkalar payda boladı. Usı knopkalar sanına karap xazirgi momentte neshe ayna ashık ekenin biliuge boladı. Aynalar knopkaları shepten onga karay izbe-iz jaylasıp, kobeygen sayın olshemi kishireyedi. Mıshtın korsetkishi barganda sol dokument yamasa programma atı shıgadı. Bul knopkalar jardeminde bir programmadan bir programmaga otıu ansatlasadı. Tiyisli knopka basılğanda sol programma aynası 6stine shıgadı.

Maseleler panelinin kalegen bos ornında «tışkan» nın on tuymesin basıp, payda bolğan aynadan **svoystva** bolimin tanlaymız. Natiyjede ayna payda boladı:

Bul aynada tort bolim bar bolıp, olar maseleler paneline xam ondagı ob`ektlerge tiyisli boladı.

Raspolojit poverx vsex okon bolimi jalğangan bolsa, ol jagdayda maseleler paneli xar dayım korinip turadı.

Avtomaticheski ubrat s ekrana bolimi jalğangan bolsa, onda maseleler paneli xamme uakıtta da korinip turmaydı. «Tışkansha» korsetkishi bul maydanga otıui (jakınlasıuı) menen ekranda panel payda boladı.

Melkie znachki v glavnom menyü bolimi jalğanganda **Pusk** arkalı ashılaturın bagdarlamalardı atları aldındagı yarlıklar kishileu, keri jagdayda sal ulkenirek boladı.

Otobrajat chası boliminin jalğanıuı maseleler panelinde saattın korinip turıuın tamiyinleydi, keri jagdayda saat bul ornında korinbeydi.

Eger siz **Pusk** menyusının **programma** bolimine bazıbir dasturdi kospakshı (alıp taslamakshı) bolsanız (mısalı, Leksikon dasturin), ol jagdayda jokarıdagı aynanın **Nastroyka menyu** bolimin ashasız xam saykes tarizde **Dobavit (Udalit)** bolimlerinin birin tanlaysız. Payda bolatugın dialog aynalarına juup beriu arkalı siz kalegen narse amelge asadı.

Usı aynanın **Ochistit** tuymesin bassanız **Pusk** menyusının **Dokumenti** boliminde jaylaskan xujjetler dizimi tazalanadı (jok etiledi).

Shınıgu. Pusk knopkası jardeminde PAINT xam WORD programmaların jurgizin. Olardıń bireuinen bireuine Panel zadach knopkaları arkalı otin.

Panel zadachtın on muyeshinde klaviatura turi (RU, EN), saat, batareyka, printer (baspa orınlanıp atırğan bolsa) Suuretlenedi. Mısh saatka aparılsa bugingi ay, sane, jıl shıgadı.

Jumıs programmaları isletiu yamasa jukleu imkaniyatına iye bolamız. Sonın menen birge kompyuter yadında bar barlıq programmalar jumıs stolında payda etiu maksetke muuapık emes.

Bul programmalar menen baylanısıudın en onimli usılı **Pusk** (Jukleu) knopkasın iske tusiriu bolıp esaplanadı.

Pusk knopkası jardeminde **Programmi** bolimine kirgende ekinshi ayna payda bolıp onnan paydalanıushı ozi ushın zarur dep esaplagan programmaların tanlauı mumkin. Bul programmalar arasında tiykargıları viruslardan kompyuterlerdi xam ondagı programmalar korgaushı, fayllardı arxivleushi, OFFICE, standart, baslaushı xam ameliy programmalar bolıp esaplanadı. Mısalı, **Programmi\Standartnie\Slujebnie** izbe-izligin paydalangan jagdayda disk jagdayn tekseriu, viruslardan tazalau, tekseriu sıyıklı jumıslardı amelge asırıu mumkin.

Menyuga jana bolimler yamasa punktler kosıu ushın **Nastroyka** boliminde **Panel zadach i menyu Pusk** punkti arkalı **Panel zadach** dialog aynasına kirip, **Nastroyka menyu** bolimine otiledi. Bul jerde **Obzor..** knopkası arkalı kerekli programma korsetilgen tablitsadan tanlap alınıp saykes keliushi yarlıklar koyıladı.

Panel zadach aynasında **Parametri zadach** punkti maseleler panelin (ekrandagı en tomengi katar) redaktorleu mumkin.

WINDOWS jumısın toktatıu

WINDOWS dan shıguı ushın Pusk knpkası basılıp bas menyuda **Zavershenie raboti s WINDOWS** aynasında tomendegi jazıular payda boladı:

Seychas sleduet (xazir...):

- Vıklyuchit kompyuter (Kompyuterdi oshiriu)
- Perezagruzit kompyuter (kompyuterdi kayta jukleu)
- Voyti v sistemu pod drugim imenem (Sistemaga baska at penen kiriu)

Bul komandalardıń barlıgı da programmaların isin toktatıp maghumatlardın kattı disktnı yadına jazılıuı tamiyinleydi. Adette Vıklyuchit kompyuter belgilenip turadı. ENTER yamasa Da basılıp «Teper pitanie kompyutera mojno otklyuchit» malimleme shıkkansha kutip turıu tiyis.

Esletpe: WINDOWS din jumısın toktatkanda xamme islep turgan programmaların aynaların jabıu tiyis.

Jokarıda korsetilgendeı kompyuterdi oshiriuge «ruxsat alıp» oshirgen maksetke muuapık. Operatsion sistema jumısın toktatıudın kompyuter oshiriliui yamasa kayta jukleniu jolı sizin kiritken maghumatlarıńızdın yadta saklanbay kalıuına, disk, fayllardıń buzılıuına alıp keliui mumkin.

Programmanı jabıu komandası berilgende yadta saklanbay kalgan dokument bolsa «Soxranit izmeneniya v fayle...?» sorauı arkalı saklau mumkin boladı.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. WINDOWS programmasının kanday imkaniyatları bar?
2. WINDOWS programmasının jumıs ornı degende neni tusinesiz?
3. Pusk knopkası xam onın bolimlerin aytıp berin?
4. Konteksli menyuda kanday ameller orınlanadı?
5. WINDOWS tan kalay shıguıga boladı?

WINDOWS tın aynaları xam olardın turleri. Baslaush (Provodnik) yarlıgi xam onın menen isleu.

Reje:

1. WINDOWS programmasında aynalar menen isleu.
2. WINDOWS programmasında fayl xam papkalar menen isleu.
3. Provodnik penen isleu usılları.

Tayanış tusinikler:

WINDOWS programması, jumışshı stol, moy kompyuter; fayllar; aynalar; yarlıkler; papkalar; spravka sisteması; aynalar rejimi, provodnik (baslaushı), fayl, pravka, vid, menyü katarları.

Adebiyatlar

1. Raxmankulova S.İ. IBM PS shaxsiy kompyuterida ishlash asoslari. Toshkent. Shark -INS5A4, 1993
2. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

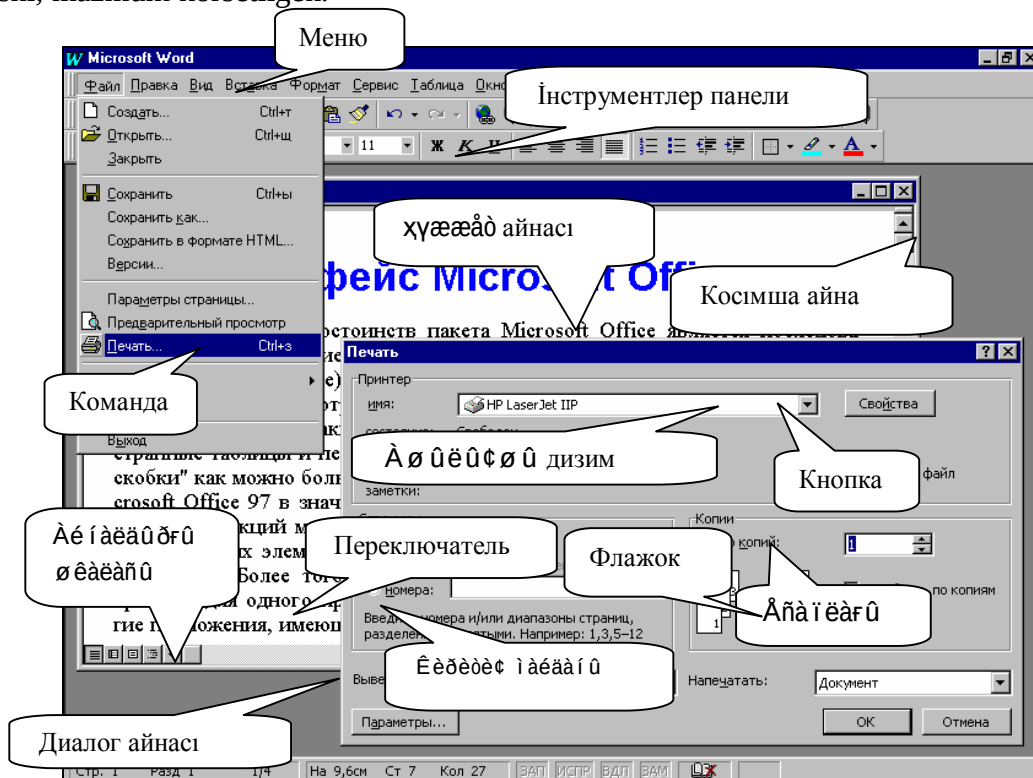
WINDOWS da barlık islenip atırğan programmalar, dokumentler, papka, fayllar ekrandagı tort muyesh sektor - aynaga shıgarıladı. (WINDOWS anglichansha aynalar). En astıngı ayna - ekran - bul jumıs ornı aynası.

Aynalardın turleri: **dokument, programma, dialog** aynası. Programmanı iske tusiriu ushın onın aynası ashıladı.

• **Aynalardın elementleri:** Aynanın en jokargı katarında papka ya orınlanıp atırğan programma atı jazılğan renli **atamalar katarı - Zona Zagolovkov**, onın tomeninde bolsa **menyü katarı**, onın astında jumıs maydanı (ayna mazmunı) jaylasadı xazirgi uakıtta islep turgan, aktiv ayna baska aynalardın 6stinde (aldıngı planda) jaylasadı, onın zagolovkası (atı) kok rende boladı.

Ayna menyüsü

Ayna menyüsü, baskasha aytqanda, **sistemalı menyü (sistemnoe menyü)** - ayna olshemlerin, turgan jerin ozgertiuge jardem beredi, programmalaradı tek gana mışh penen emes, klaviatura jardeminde jabıadı tamiyinleydi. Ol knopka aynanın jokargı shep muyeshinde jaylasıp onın Suureti programma turine karaydı, maselen, ashılğan papka Suuretlengen bolsa demek aynada sol papkanın ishi, mazmunı korsetilgen.

Ayna menyüsü aktivlastırılğanda bir 6stin komandalar dizimi shıgadı:

 Vosstanovit - aynanın buringı (standart) olshemlerin tikleydi. Ayna tolík ekrandı alıp turganda paydalanadı;

Peremestit - kursorga ozgerip, aynanı baska jerge koshiredi;

Razmer - ayna olshemlerin ozgertiuge imkaniyat jaratadı;

Svernut - aynanı jıynap, knopka turinde maseleler paneline jaylastıradı;

Razvernut - aynanı maksimal olshemge jayadı;

Zakrit - programma menen islesiudi toktatıp, aynanı jabadı.

Dialog aynası

WINDOWS isleu protsessinde paydalanıushı menen baylanısıuı, ayırım maselelerdi kelisip alıuı ushın, maselen, bir parametrdin manisin, komanda tuuralı kosımsha maglıumat soraganda **Dialog aynası** payda boladı.

Maselen, **Fayl\Otkrit** dialog aynası fayldın atın sorap payda boladı.

Bunnan tıskarı dialog aynası sizdi komanda orınlanmaganlıgı xakkında eskertedi yamasa onın sebebin keltiredi.

Dialog aynasın alıp taslau ushın Otmenit, Esc jolları kollanadı.

WINDOWS tın maglıumat (Spravka) sisteması

Gipertekst sistema klasına kiredi. Maglıumat alıudın jolları:

- Pusk\Spravka.
 - Moy Kompyuter\Programma\Provodnik\Prosmotr yamasa aynalardın menyusınan (Pomosh), **Vızo v spravki** tanlanadı.
 - @1 arkalı islep turgan programma tuuralı maglıumat shakırıladı.
- Spravka faylları **.hlp** keneytpeli boladı xam WINDOWStın **Pomosh** papkasında saklanadı.

Bul ne? (Chto eto takoe?) Gey bir aynalarda menyudın astındagı katardın on muyeshinde ? znachogı boladı. ? tanlanıp keyinen bir element mışh penen korsetilse, tusindiriu teksti payda boladı. Baska bir jol: elementti tanlap mışhtın on knopkasın basıu.

2. Fayllar xam papkalar menen isleu

WINDOWS da dokument xam programmalar fayllarda saklanadı. **Fayl** - bul tiykargı strukturalık birlik. Fayllar toparı belgili bir kriteriya boyınsha papkalarga biriktiriledi. Papka xam fayllar onnanda jokarı, sırtkı papkaga biriktiriliui mumkin.

Ektranda papka xam fayllar belgili bir znachok turinde Suuretlenedi, onın astında ob`ekt atı jaylasadı. Znachoklar ob`ektlerge belgili bir ayırıkshalık beredi, maselen, papka sarı keys turinde, orınlanatugın fayl (programmanı iske tusiriushi) tort muyesh, jokarsında 3 knopkası boladı. Ob`ektlerdin faylları on muyeshi kayırılğan bet turinde Suuretlenedi.

Znachokta mışh 2 ret basılsa papka yamasa dokument ashıladı, programma iske tusedi.

Fayl, papka atı

WINDOWS da fayl atı tek gana i emes, 256 simvoldan ibarat bolıuı mumkin. Fayl atında \, /, :, 9, ?, <, >, «, » simvollar kollanıuga bolmaydı xam eger bul simvollar kollanılgan bolsa bul xakkında kompyuter sizge eskertedi.

Bul mumkinshilik fayl mazmunın atında tolıgırak korsetiu xam sonın ushın onı izlegende ansat tauıp alıuga jardem beredi.

Papka atında keneytpe bolmaydı.

Moy kompyuter papkası

Bul universal programma jardeminde kompyuterdegi papka, fayllar, tarmak xam turli kosımsha kurılmalarga jetisiu, olardıń nastroykasın amelge asırıu mumkin, onnan baska:

- kattı, iyiliushen, kompakt disk mazmunın korigu, kerekli xujjetti ashıp, programmalaradı iske tusiriuge boladı;
- Disk, papka, fayl olshemi, bos ornı tuuralı maglıumat alıu, diskni formatlau;

- Taza papka, fayl yaratish olardi tezda shakirish (yarlik jardeminde);
- Bir aynadan bir aynaga papka, fayllardi koshirish, olardan nuska alish;
- Papka xam fayllardın atın ozgertish, olardi oshirish;
- Fayllardi sortirovka qilish;
- **Panel upravleniya** yamasa **Printer** papkalarında sistema konfiguratsiyasın ozgertish, tarmaktagi printerlerdi baskirish.

Moy kompyuter papkasının atın ozgertiuge boladi, birak onı oshirish mumkin emes. Moy

kompyuter papkasının aynası

Bul papkanın aynasının en jokargı katarında xazir korip shıgılıp atırgan papkanın atı jazılğan Zagolovok, onın astında menyu: Fayl, Pravka, Vid, tomeninde Jumıs maydanı, onın ishinde bolsa disklerdin, baskirish paneli, printer xam setke jetisish programmalarının znachokları Suuretlengen.

3. Provodnik penen isleu usılları.

Fayldı ashish Shep panelde kerekli fayl jaylaskan papkanı belgileymiz xam on panelde jaylaskan fayldın belgishesin eki marte shertsek, fayl ashiladi.

Fayl nuskasın koshirish Kerekli fayl saklanıushı papkanı anıklap onı ashın. On paneldegi fayldı belgileymiz xam koshiriliui kerek bolğan papkanın 6stine fayldı belgilengen turde tishkan jardeminde alıp kelemiz. Tishkan knopkasın, kabıllaushı - papka renin ozgertken uakıtta jiberish tiyis.

Fayl atamasın ozgertish Kerekli fayldı belgilep, tishkannın on knopkasın shertemiz, xam ashılğan kontekstli menyudan Pereimenovat punktın tanlap, jana atamanı kiritemiz.

Provodnik menyusi

Fayl menyusi. Bul menyudın ishki punktlerinin korsetiliui, sol uakıtta kanday ob`ekt belgilenip turganına baylanisli. Misalı fayllar ushın Otkrit, udalit, Pereimenovat, x.t.b. Eger ob`ekt diski bolsa, onda Formatirovat buyırığı jaylaskan bolıui mumkin. Xam bul maseleni teren uyrenbey turıp, katti diskilerdi formatlau saklanıushı barlık maglumatlardın oshiriliuine alıp keliui mumkin.

Pravka menyusi Ataması duzetiuge baylanisli bolğanı menen fayllardi duzetish amellerin orınlamaydı. Bunda jaylaskan buyırklar tiykarınan ob`ektlerdi koshirish, oshirish, orın ozgertish x.t.b amellerdi orınlaydı.

Vid menyusi WINDOWS tın barlık kosımsha programmalarında Vid menyusi jumıs aynasının sırtkı korinisın baskirish bolıp tabiladi.

Servis menyusi Bul menyu bazıbir amellerdi effektivli turde orınlaushı kosımsha mumkinshiliklerge iye. Misalı Nayti buyırığı jardeminde WINDOWS tın izleu sisteması iske tusiriledi.

Spravka menyusi Menyu katarında Spravka punkti «?» belgisinde korsetilgen boladi.

oz betinshe uyrenish ushın soraular

1. WINDOWS programmasının ulıma sıpatlamasın aytıp berin?
2. WINDOWS programmasının kanday imkaniyatları bar?
3. WINDOWS programmasının Moy kompyuter papkasının duzilisi?
4. Provodnik kanday xızmet atkaradı?
5. WINDOWS ta ayna turleri nesheu?

Grafikalık redaktor xakkında maglumat. PAINT dasturi.

Reje:

1. PAINT grafikalık redaktorının imkaniyatları
2. PAINT tı jukleu xam onda jumıstı tamamlau
3. PAINT menyusi menen isleu

Tayanış tusinikler:

PAINT programması, menyuleri, instrumentleri, palitraları.

adebiyatlar:

1. A.Abdikadirov Xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.
2. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

PAINT grafikalık redaktorının imkaniyatları

Kompyuterden paydalanıushı jumıs protsessinde xar kıylı korinis yamasa grafikler sızıu, reklama, dagazalar, miratnamalar, tekstli xujjetlerdi illyustratsiyalau (bezeu) sıyaklı jumıslar kolemin orınlauga tuurı keledi. Bunday jagdayda paydalanıushıdan PAINT grafik redaktorınan isleudi biliu kerek boladı.

PAINT grafik redaktarı jardeminde tomendegi jumıslar kolemi orınlanadı;

- ekranda jana korinis (grafik) yamasa Suuret sızıu;
- Suuretti yadka fayl korinsinde jazıp koyıu;
- Ajratılğan bolimnen nuska alıu;
- Jana Suuretti akelip koyıu;
- Suuret (korinis) ti kishireytiu xam ulkeytiu;
- Sızıklardı kalegen kalınlıkta tanlau;
- Boyau (ren) lerdı saylau;
- Suuret atırıpına (kasına, astına, 6stine) tekst jazıu;
- Turli shriftlerden paydalanıu;
- Renlerdi payda etiu;
- Renlerdi aralastırıp taza ren alıu;
- Suuretti ekranda tolık, ajratılğan 8alda koriu xam payda etiu;
- Suuretti baspadan shıgarıu;

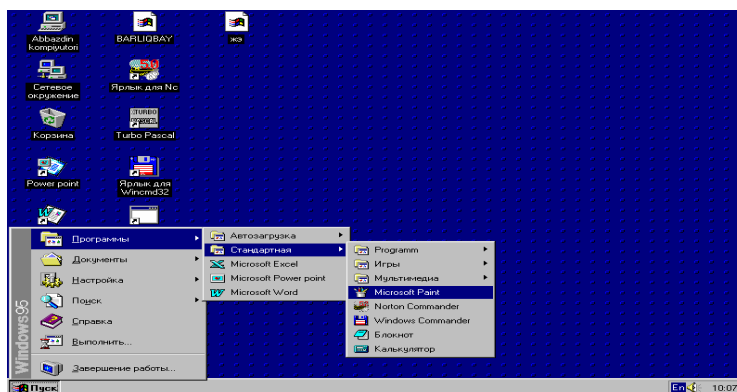
Suuretti baska programmalar (WORD, EXCEL, INTERNET) te shakırıu xam paydalanıu sıyaklı bir kansha jumıslar toplamın orınlau.

PAINT iske tuskennen son kompyuter ekranında PAINT jumıs stolı, baskarıu aynası payda boladı. Baskarıu aynasının birinshi katarında katarı, ekinshi (Bezimyannıy- PAINT) (sarlavxa) katarı, katarda menyu katarı, ekrannın shep tarepinde 6skeneler birlespesi (korinis xam Suuretlr sızıu ushın) jaylaskan. Jumısshı beti astına Suuretlrdi saylau ushın boyaular oz aldına tortmuyeshliklerde berilgen.

Paydalanıushı kerekli 6skenexam boyaudı saylap ekranda Suuret yamasa korinis payda etedi.

PAINT tı jukleu xam onda jumıstı tamamlau

PAINT tı jukleu ushın WINDOWS 2000 de «Pusk» jardeminde «Programmı» bantine kiriledi son «Standartı» bantinen korsetkish arkalı «PAINT» belgilenip «tıshkansha» nın shep tuymeshesi basıladı.

PAINT programmasında jumıstı tamamlau ushın sistema menyusindegı

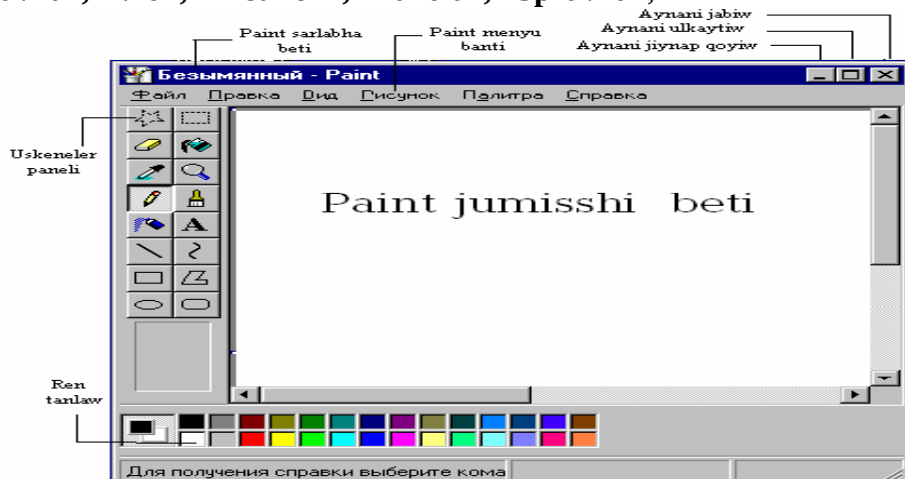
✖ belgisi 6stine tıshkansha tuymesi basıladı. «Fayl» menyusine kirip, «Vıxod» banti 6stinde «tıshkansha» tuymesheı basıladı yamasa [ALT], [F4] tuymelerin birgelikte basıp **PAINT** ta jumıstı tamamlaymız.

PAINT menyusı menen isleu

PAINT ekrannın jokarı katarında grafik, korinis, cuuretler xam olardıń bolimleri 6stinde xar turli ameller orınlau ushın arnalğan onın menyu katarları jaylaskan. Menyudı saylau ushın «tıshkansha» korsetkishin tiyisli menyu bolimi 6stine keltirip, onın tuymesheı basıladı.

PAINT grafik redaktorının menyu komandaları toplamı tomendegilerden ibarat.

«Fayl», «Pravka», «Vid», «Risunok», «Palitra», «Spravka»,

PAINT jumisshi beti

Jana fayl payda etiu, yadta saklau, pechatka shıǵarıu. Fayl bolimi

«Fayl» komandalar toplamı jardeminde tomendegi jumıslar toplamın orınlau mumkin.

Sozdat (CTRL+N)-jana Suuret sıziu ushın bet ashıu.

Otkrit (CTRL+O)-yadtagı Suuretti ekranga shıǵarıu.

Soxranit (CTRL+S)-Ekrandagı Suuretti yadka jazıp koyıu.

Soxranit kak.....-ekrandagı Suuretti fayl korinisinde yadka jazıu.

Predvaritelnyy prosmotr- Suuret jagdayın koriu.

Parametrı stranitsı-bet parametrlerin ornatiu

Pechat (CTRL+P)-Suuretti pechatka shıǵarıu.

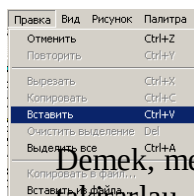
Poslednie fayl-songı 4 fayllar.

Vıxod ALT+F4-PAINT dan shıǵıu.

Demek, menyudin «Fayl» bolimi jardeminde taza fayl jaratiu, fayldı yadta shakırıu yamasa yadta saklau, bet parmetrlerin uyreniu, grafik (korinis yamasa Suuret) li fayldı pechatka shıǵarıu, onı baska programmalarga mısalı (MS WORD, MS INTERNETke jiberiu xam analiz kılınıp atırǵan fayldan shıǵıu mumkin)

Suuretlardi redaktorlau Pravka bolimi.

Pravka komandalar toplamı jardeminde tomendegi jumıslar birikpesin orınlau mumkin.

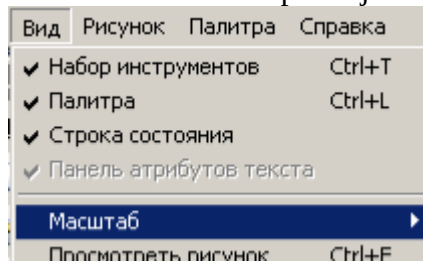

Buyrıktı biykar kılıu, Aldıngı jagdaydı takırlarlau, Suurettin kırııp alıu, Koshiriu, Kırılgan bolimdi bir jerge ornatiu, Ajratılǵan jerdi tazalau, Barlıǵın ajiratiu, Suuretti faylga koshiriu, Baska fayldan alıp kelip koyıu

Demek, menyudin «Pravka» bolimi jardeminde songı komandanı biykar kılıu, takırlarlau, Suuret yamasa korinisti kırııp alıu, nuskasın alıu, onı kerekli jayga koyıu ajratılǵan jerdi alıp taslau, baska faylga nuskalau yamasa baska fayldan alıp kelip (joriy) faylga nuskalau sıyıklı jumıslar birikpesi orınlanadı.

Suuret korinisi 6stinde ameller. Vid bolimi.

«Vid» komandalar toplamı jardeminde tomendegilerdi orınlau mumkin

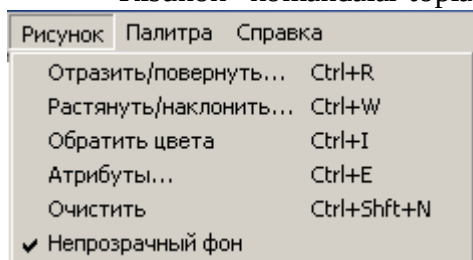
Uskeneler birlespesi
Boyau, renler maydanı

Katar jagdayı
Tekst atributları
Masshtab
Suuretti ekranda tolík koriu

Demek, «Vid» bolimi komeginde 6skeneler birlespeleri suuretlendiriu xam suuretti buriu, boyaular xam katar jagdayı tanlanadı xamde suuret atirapına jazılatugın tekst atributları ornatıladı, suuret masshtabı anıqlanadı.

Risunok bolimi

«Risunok» komandalar toplamı jardeminde tomendegilerdi orınlau mumkin

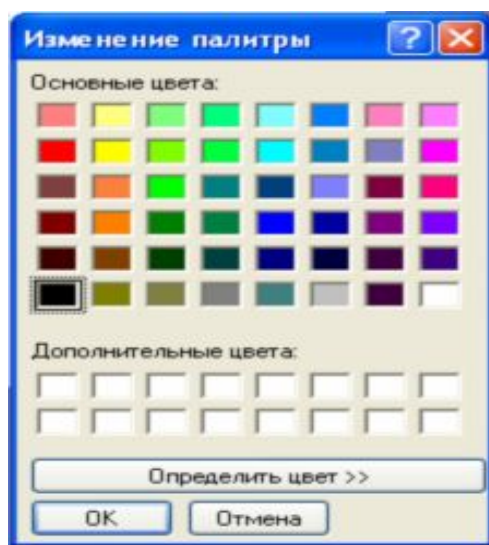

Suuretti saulelendiriu xam buriu
Suuretti keneytiu xam kıyalau
Suuret renlerin tanlau
Atributların anıqlau
Tazalau
Korinbes fon

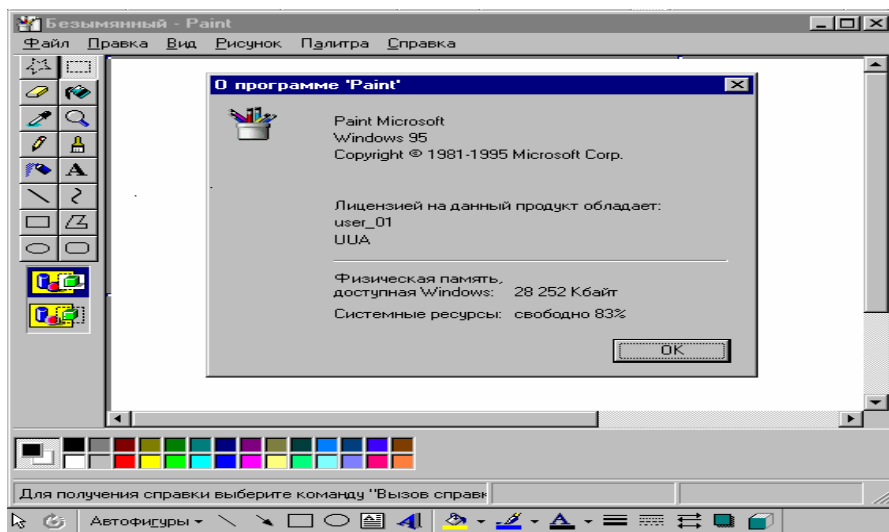
Sunday kılıp, «Risunok» komandalar jardeminde suuretti saulelendiriu xam buriu,. Soziu, kıyalatıu, renin tanlau, atributlardı anıqlau, ekrandı suurettan tazalau sıyıklı jumıslar birlespesi orınlanadı.

Palitra bolimi

«Palitra» komandalar jardeminde tomendegi jumıslardı orınlau mumkin. «Palitra» bolimi jardeminde boyau renin almasıruu xam saklau mumkin.

«Spravka» komandalar toplamı tomendegilerdi orınlau mumkin.

«Spravka» bolimi jardeminde PAINT ta isleu xakkında jardem alıu xam programma xakkında maglıumat alıu mumkin.

Vızov spravka-maglıumatlardı shakırıu.

O programme-programma xakkında maglıumat alıu mumkin.

oz betinshe uyreniu ushın soraular.

1. PAINT menyulerin aytıp berin.
2. PAINT instrumentler panelin aytıp berin.
3. PAINT ta palitralardı paydalanıp jumıs islen.

Tekstli redaktori. WORD aynasının korinisi xam elementleri xujjetlerdi jaratıu.

Reje:

1. WORD tekstli redaktorına ulıuma sıpatlama.
2. WORD redaktorının aynası
3. Xujjetti yadta saklau xam baspaga shıǵarıu.

Tayanış tusinikler:

MICROSOFT OFFICE programması; WORD tekst redaktori; WORD redaktorının imkaniyatları; menyusi; jumıs ornı; aynaları; xujjetler duziu; shakırıu; sıızılmalar; grafikler; shriftlerdi ornatiu; markirovkalar; instrumentler paneli.

adebiyatlar:

1. A.Abdikadirov Xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.
2. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

Kundelikli turmısımızda bizge xar kıylı turdegi maglıumatlardı kayta isleuge (redaktorlauga xam t.b.) tuura keledi. Bunday xujjetler menen jumıs isleu mumkinshiligin beretugin dastur bul- WORD tekstli protsessori bolıp esaplanadı.

WORD tekstli redaktorına ulıuma sıpatlama.

WORD redaktorında geypara tusinikler bar. Bul tusiniklerdin sıpatlapmasın keltiremiz.

- Avtotekst-tekst kiritilip atırǵanında ayırım soz, soz birlikpeleri xam gaplerdi bir nesh ret jazıuga tuura keledi. Olardı kayta-kayta jazıu shart emes. Avtotekst buyırǵı olardı jazadı.

- Avtoredaktor-tekstti kiritiü protsesinde ayırım kateler tez-tez takirarlanadı. Bul katelerdi tekst kiritilip atırǵanda avtomat raıshhte durıslau mumkin. Bul amel avtoredaktorlau dep ataladı xam onı Avtoredaktor orınlaydı.

- Asbaplar paneli-tetikler (knopkalar) jıynagınan ibarat bolǵan panel. Bunda, tetikti basıu natıyjesinde kandaı da bir buyırık orınlanadı. Xar bir tetik anık uazıypa xam atka iye.

Buyırıkta orınlau yaki biykarlau ushın tetik(6etin)te «tıshkansha»nın shep tetigin bir ret basıu zarur.

- Formatlau-bul xujjet korinisin ozgertiü bolıp tabıladı. Bunda shriftlardı tanlaunız, atap korsetiliui kerek bolǵan soz xam gaplerdi ajratıunız, abzats shegaraların tegisleuiniz, katarlar arasındagı aralıklardı ozgertiuiniz mumkin xam tagı baska koplegen uazıypalardı orınlaydı. Bular xakkında tolıǵırak [1] adebiyatı keltirilgen.

WORD redaktorma kiriu

WORD redaktori belgisi WINDOWS bagdarlamalar baskarıushısının bagdarlama toparlarınan bireuinde jaylasadı. WORD redaktorın iske tusiriü ushın redaktor belgisinde «tıshkansha» tuymesı bir ret shertiledi.

WORD redaktorman shıǵıu

WORD redaktorman shıǵıu ushın tomendegi usıllardın birinen paydalanın.

- [ALT]+[F5] tetiklerin basın.
- «FAYL» menyusinin **vıxod** buyırǵın tanlan.

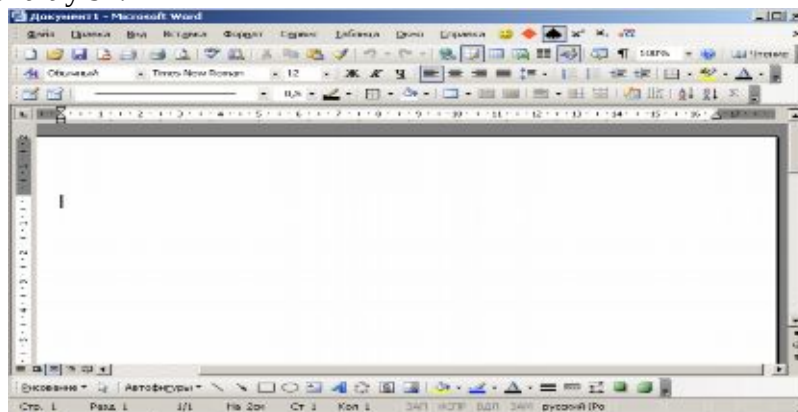
Aynanın on jokargı muyeshinde x belgige «tishkansha» korsetkishin alıp barıp, sol tuymeni bir ret shertin.

WORD redaktorınan shıǵıuda ozgertilgen fayllardıń saklanganlıǵı bagdarlama tarepinen tekseriledi xam kaysı bir xujjet saklanbay kalgan bolsa, ekranda sorau aynası payda boladı. Sorauga tomendegishe juuap beriu kerek.

- **Da-**eger xujjetti saklap, sonınan WORD redaktorınan shıkpakshı bolsanız.
- **Net-** eger fayldı saklamastan, redaktordan shıkpakshı bolsanız.
- **Otmenit-** eger redaktor menen isleudi dauam etpekshı bolsanız.

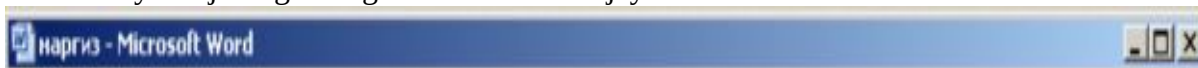
WORD redaktorının aynası

WORD redaktori iske tuskennen keyin ekranda redaktor aynası payda boladı. Aynanın ayırım elementleri WINDOWS sistmasında isleytugin barlık bagdarlamalarda ushıraydı, ayırımları bolsa tek WORD redaktorına gana tiyisli.

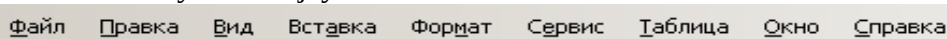
Atama xam menyu katarı

WORD aynası jokargı boleginde atama katarı jaylasadı:

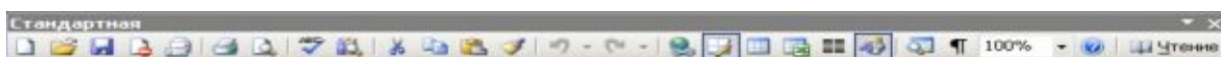
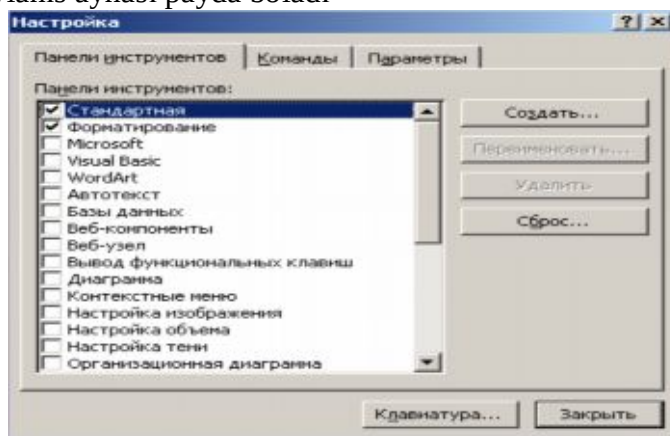
Onda sistemalı menyu tetigi, xujjet atı, kishireytiu xam ulkeytiu tetikleri jaylaskan. WORD iske tuskende faylga «DOKUMENT1» atı beriledi. Bir neshe xujjet penen islegende atının tsifrı ozgeredi, Yagnıy mısalı, «DOKUMENT2» xam baska. Jana tekstke «DOKUMENT» atı beriledi. Bul at xujjetin atı ozgertilgennen son ozgeredi.

Atama katarınan son menyu katarı jaylasadı:

asbaplar paneli

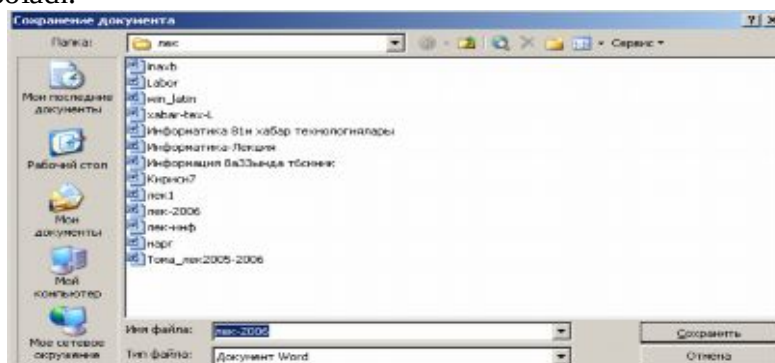
Menu katarınan son xar turli asbaplar panelleri jaylaskan. Bul paneller xar turli tetiklerden kuralgan bolıp, xar bir tetik WORD redaktorının kanday da bir buyırǵın anlatadı. Buyırık orınlanıu ushın paneldin saykes tetigi 6stine «tishkan» tetigin basıu jetkilikli boladı. Eger aynada kerekli asbaplar paneli bolmasa, «VІD» menyusinin **Paneli insturmentov** buyırǵın tanlau kerek. Ekranda usı buyırıktın tomendegi baylanıs aynası payda boladı

xujjetti yadta saklau xam baspaga shıǵarıu.

Kiritilgen maglıumatlardı yadta saklaudın bir neshe usılları bar.

1. FAYL menyusindegi **Soxranit kak** buyırǵı tanlanadı xam ekranda usı buyırıqtın tomendegi baylanıs aynası payda boladı.

Bul aynadagı tiykargı bolimlerden sıptalması menen tanısp shıǵamız:

Papka - bul bolimnen fayldı yadta saklau ushın disktegi bar bolgan tom(papka, katalog) tanlanadı.

- **İmya fayla** - bul jerge fayldın atı kiritiledi.
- **Tip fayla** - bul bolimnen paydalanıushı, songılıkta, fayldı kaysı dedaktorda okımakshı bolsa, sol redaktorga saykes turi tanlanadı.
- **Soxranit** - bul tetik arkalı fayl yadta saklanadı.
- **Otmena** - yadta saklaudı biykar etiu (yaki ESC basıladı)

2. Fayldı yadta saklaudı **Standartnaya** asbaplar panelindegi tetiginen paydalanıp ta iske asırıu mumkin.

FAYL menyusinde maglıumatı yadta saklauga baylanıslı bolgan buyırıklar:

- **Soxranit kak**- (yaki F12)- fayldın atın xam turgan ornın ozgertip, yadta saklauda kollanıladı.
- **Soxranit vse** - bir uakıtta ashılǵan barlık fayllardı yadta saklauda kollanıladı.

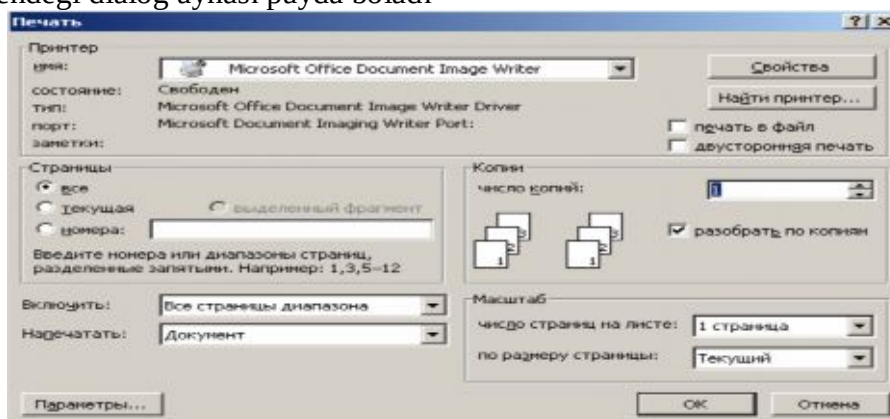
xujjeti basıpadan shıǵarıu

Xujjetke tekst kiritilip, basıp shıǵarıuga tayarlangannan son printerde basıp shıǵarıu mumkin. Basıp shıǵarıudan aldın xujjetti kagazda jaylasıuın kozden otkeremiz. Bunın ushın «FAYL» menyusindegi Prosmotr buyırǵınan yaki Standartnaya asbaplar panelindegi tuymesinen paydalanıladı.

Bul rejimde xujjettegi barlık maglıumatlar basıp shıǵarılatuǵın koriniste saulelendiriledi:

Xujjetti basıp shıǵarıu ushın WORD ta bir neshe usıllar bar:

1. Fayl menyusinin Pechat buyırǵınan yaki CTRL+P dan paydalanıladı. Buyırık tanlangannan keyin ekranda tomendegi dialog aynası payda boladı

- **İmya**- kompyuterge tutastırılǵan printerdin turi xam portı korsetiledi.
- **Stranitsi**- bul bolimde putkil xujjetti, ondagı belgili bir betlerdi yaki bolegin basıp shıǵarıu imkanı bar.
 - a) **Vse** - xujjettegi barlık betler basıp shıǵarıladı.
 - b) **Tekushaya** - kollanıudagı, Yagnıy kursor turgan betti basıp shıǵaradı.

v) **Nomer-** betlerdi korsetilgen tsifrı boyınsha basıp shıgarıladı. Zarur tsifrlar ulgidegi sıyıklı korsetiliui tiyis.

g) **Vıdelennıy fragment-** xujjetin belgilengen bolegin basıp shıgaradı.

- **Pechat v fayl-** xujjetı 9.P4N keneytpeli faylga otkeriu.
- **Chislo kopii** - basıp shıgarılıp atırgan 76jettin nuskalar sanı korsetiledi.
- **Razobrat po kopiyam** - xujjetı bir neshe nuskada basıp shıgarılghanda birinshi nuska tolıq basıp shıgarılghannan son , ekinshi nuska birinshi betten basıp shıgarıladı.

- **Vıvesti v pechat** - bunda betlerdi basıp shıgarıu tartibin tanlau mumkin.

- **Napechatat** - xujjetin kerekli boleklernı basıp shıgarıu mumkin.

Usı keltirilgen buyırklar diziminen bızın xujjetimizdi baspadan shıgarıu ushın kerekli bolghannı tanlap, OK tuymesin basamız. Natiyjede kompyuter yadına kiritilgen xujjet kagazga shıgarıladı.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. WORD redaktorın jukleu xam programmadan shıgu kanday orınlanadı
2. Xujjetlerdi teriu xam yadta saklau
3. WORD tın menyu katarları xam buyırklar dizimi xakkında maglıumat
4. Tayar tekstli xujjetı baspaga shıgarıu

Xujjetlerdi redaktorlau. Tekstlerdi formatlau.

Kesteler duziu.

Reje:

1. Tekstti formatlau.
2. Abzatstı formatlau.
3. Tabulyator izin tolıktırıu
4. Xujjetke keste ornatiu
5. WORD redaktorının kosımsha imkaniyatları

Tayanış tusinikler:

format, shrift, shrift olshemi, reni, abzats, shegaralardı ornatiu, tabulyator, keste, katar, bagana, suuretler ornatiu, CLIP ART elementleri

adebiyatlar:

1. A.Abdikadirov Xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.
2. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

Tekstti formatlau

Belgilerdi formatlau degende teksttegi belgilerdin korinisi xam olshemlerin ozgertiu tusiniledi.

Bul protsessti iske asırıuda bir neshe usıllar bar:

1. «Formatirovanie» asbaplar panelinen paydalanıp ozgertiu.

Teksttin kerekli bolegi belgilep alınadı, «**Formatirovanie**» asbaplar katarının **Shrift** maydanında belgilerdin korinisin, **Razmer shrifta** maydanında bolsa olshemlerin ozgertiu mumkin.

2. FORMAT menyusindegi Shrift buyırghınan paydalanıp ozgertiu.

Bul jerde:

- **Shrift**-bul bolimnen belgilerdin korinisin ozgertiu ushın «shrift» tanlanadı.
- **Nachertanie**-tanlangan «shrift»tin korinisi ozgertiledi.
- **Razmer**-belginin olshemi ozgertiledi.
- **Podcherkivanie**-belginin tomeninen xar kıylı sıızıklar shıgarıu mumkin.
- **Tsvet**-belgige ren tanlanadı.

Effektı:

- a) **zacherknutyı** -belgilerdin ortasında sıızık payda boladı;
- b) **verxniı indeks**-belgiler jokarı indeks(dareje) korinisminde boladı(x^2);
- v) **nijniı indeks**-belgiler tomengi indeks korinisinde boladı(x_2);
- g) **skritıı**-belgilerdi korinbeytugin test korinisinde otkeredi;
- d) **male propisnie**-biyikligi ozgermegen xalda bas xaripke almasadı;
- e) **vse propisnie**-putkil tekst bas xaripke almasadı.
 - **Obrazets**-tanlangan ozgerislerdi korsetip turiushi ayna.
 - **Po umolchaniyu**-barlık ozgerislerden keyin bul tetik basılutugin bolsa, onda tanlangan ozgerisler WORD bagdarlamasin kaytadan kollanganda da saklanadı.

Abzatstı formatlau

Abzats-bul eki «marker» (¶-»marker») belgisi arasındagı tekst esaplanadı. Bul belgi ENTER basılıuı natiyjesinede payda boladı. «Marker»di korigu ushın **Standartnaya** asbaplar panelindegi ¶ tetigi «tışkan» jardeminde basıladı.

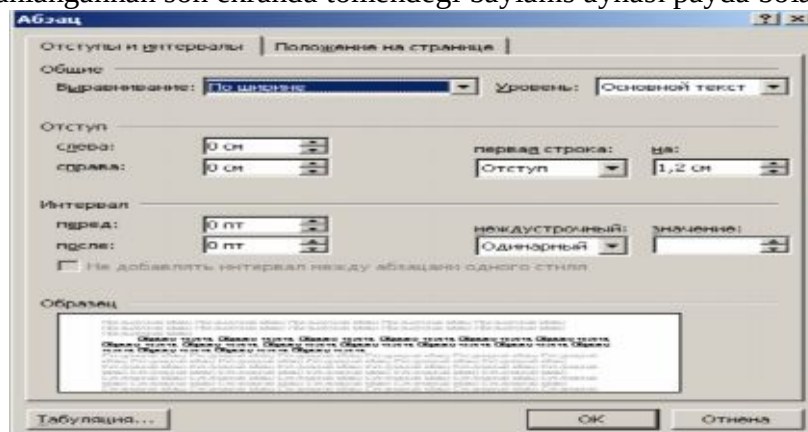
Tekstli redaktorlarda abzatstı formatlau degende usı abzatska bezeu beriu tusiniledi, Yagniy, ondagı katarlardı tek on shegarası, sol shegarası, bir uakıtta on xam sol shegarası boyınsha tegisleu, katarlardı oraylastırıu, katarlar arasındagı aralıklardı ozertiu, jol basın kaldırıu xam baskalardı tusiniu mumkin. Bir abzatstı formatlauda, abzatstın kalegen jerine kursor koyıladı, izbe-iz jaylaskan bir neshe abzatslardı formatlauda bolsa aueli olar belgilep alınadı, sonınan zarur formatlau buyırığı beriledi.

1. Abzatstı shegaralarına karata formatlau ushın «Formatirovanie» asbaplar panelinen paydalanıu mumkin:

Kerekli abzats tanlanadı. Bunda:

 - abzatstı sol shegarası boyınsha tegisleu; - abzatstı oraylastırıu;
 - abzatstı on shegarası boyınsha tegisleu; - abzatstı on xam sol shegarası boyınsha tegisleu. Bul tetiklerdin kerekligin «tışkan» jardeminde basıladı..

«FORMAT» menyusindegi **Abzats** buyırığı arkalı formatlauga tiyisli barlık islerdi iske asırıu mumkin. Bul buyırık tanlangannan son ekranda tomendegi baylanıs aynası payda boladı

Tabulyator izin tolıktırıu

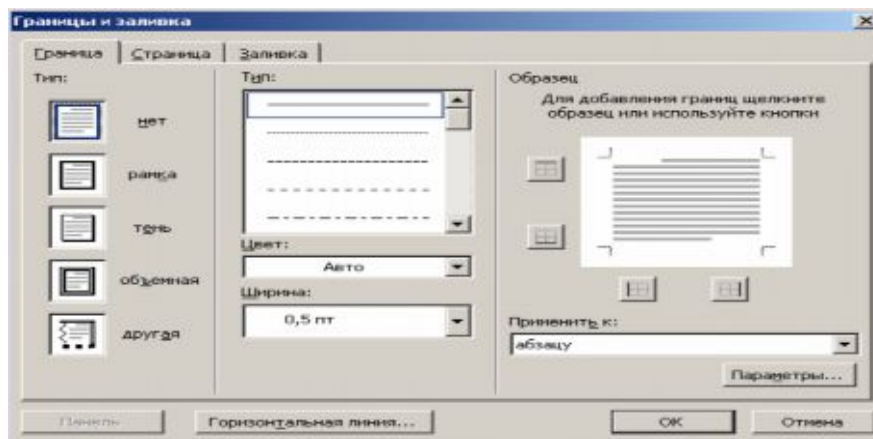
Tekst sozleri arasına [tab] tetigin basıu arkalı baganalarga ajratıu mumkin. Bul bos orındı tabulyator izi dep ataydı xam bul orındı xar kıylı koriniste tolıktırıu mumkin. Bunı iske asırıu ushın «FORMAT» menyusinin **Tabulyatsiya** buyırigin tanlau kerek

Bul jerde:

- **Pozitsiya tabulyatsii**-tabulyatordın sıızgısha jaylasıu orınları, Yagniy tabulyator belgileri bettin sol shegarasınan neshe birlik uzaklıkta ekenligi korsetiledi. Bul bolimdegi dizimler sıızgıshtagı tabulyator sanına ten boladı.

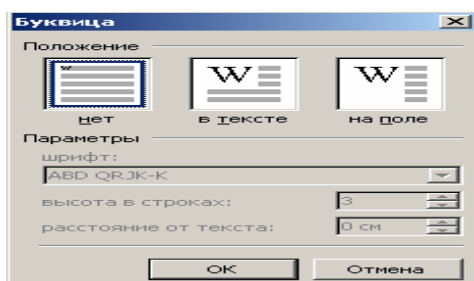
Abzats atırıpında shegara sıızıkların keltirip shıgarıu xam tekst artına fon beriu

Abzats atırıpında shegara payda etiu xam tekst artına fon beriu ushın «FORMAT» menyusinin **Obramlenie** i zalivka buyırigin tanlau kerek. Ekranda usı buyırıktın aynası payda boladı

Abzatstın birinshi xaribin ulkeytiu

WORDta abzatstın birinshi xaribin ulkeytiu mumkin. Bunda birinshi xariptin olshemi, sol xarip janında neshe katar maglumat jazılıuna baylanıslı boladı. Bul isti iske asırıu ushın «FORMAT» menyusindegi Bukvitsa buyırǵınan paydalanıladı. Tomendegi «Bukvitsa» aynasınan kerekli punkt tanlanadı.

- Bul jerde:
- **Polojenie** - bul bolimnen ulkeytiletugın xariptin abzatsta jaylasıu korinisi tanlanadı.
- **Shrift**- ulkeytiletugın xarip ushın shrift tanlanadı.
- **Visota v strokax**- ulkeytiletugın xariptin tuurısına jazıu mumkin bolgan katarlar sanı korsetiledi.
- **Rasstoyanie do teksta**- bas xarip penen janına jazılatusın aralıq korsetiledi.

Xujjetke keste ornatu

Keste-bagana xam katarlarda jaylaskan shatrashlardan ibarat, bul shatrashlardı tekst xam grafikler menen toltırıu mumkin. Shatrashlar tekstin kolemine saykes ravishte vertikal keneyip baradı. xujjetke keste koyıudı iske asırıudın bir neshe usılları bar.

1-usıl.

1. Keste duziletugın orınga kursor alıp kelineı.

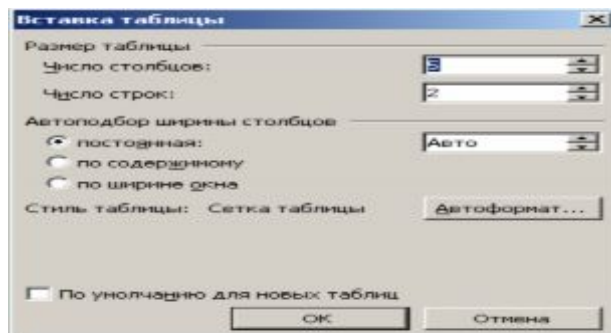
2. **Standartnaya** asbaplar panelindegi **Vstavit tablitsu** - tetigi 6stine «tışkan»nın sol tetigi bir ret basıladı.

3. «Tışkan» tetigin jibermeden tor bayınsha jetkilikli sanda bagana xam kataralar tanlangannan keyin, «tışkan»nın tetigi bosatıladı.

2-usıl.

«**Tablitsa**» menyusinnin **Vstavit tablitsu** buyırǵı tanlanadı xam tomendegi baylanıs aynası payda boladı.

Bul jerde:

- **Chislo stolbtsov**- kestedegi baganalar sanın korsetedi.
 - **Chislo strok**- kestedegi katarlar sanın korsetedi.
 - **Shirina stolbtsa**- baganalar kenligin korsetedi.
 - **Master**- tayar kesteler maketinen tanlau imkanın beredi.
- Avtoformat**- kestenin korinisın ozgertiude tayar maketlerden paydalanıladı.

Standarnaya asbaplar panelinen paydalanıp, keste duzilgende, kestenin baganaları kenligi katar kenligine saykes rauiشته anıklanadı.

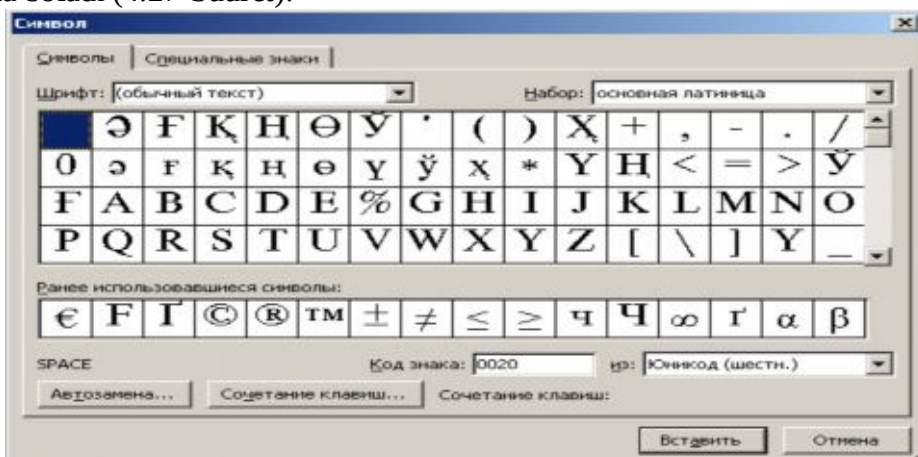
«TABLITsA» menyusinen paydalanılsa, keste baganaları kenligin kalegeninshe tanlau yaqi tayar kestelerden paydalanıu mumkin.

WORD redaktorının kosımsha imkaniyatları Suuretler xam ob`ekter kosıu.

WORD tekstke xar turli grafikli maglıumatlar, atap aytkanda:

- Belgiler (SIMBOL)
- Suuretler (PICTURE)
- Grafikli obektler (CLIPART GALLERI den)
- Jeke grafikli korinisler
- Baskarıulardı koyıu imkanın beredi.

Klaviaturada bar bolmagan belgilerdi xujjetke jaylastırıu ushın «VSTAVIT`» menyusinin **Simvol** buyırırın tanlau kerek. Ekranı tomendegi klaviaturada bar bolmagan belgilerdi koyıu aynası payda boladı (4.27-Suuret):

Shrift- maydanınan paydalanatırın shrift tanlanadı. Kerekli belgi tanlangannan son «VSTAVIT`» «tetigi arkalı xujjetke koyıladı.

xujjetke grafikli cuuret ornatiu ushın «VSTAVKA» menyusinin **Risunok** buyırırın tanlau kerek, ekranı tomendegi baylanıs aynası payda boladı.

Bul ayna eki bolimnen ibarat, sol tarepinde cuuretlerdin atları, al on tarepinde tanlangan atka saykes cuuret korinedi. Tanlangan cuuretti xujjetke jaylastırıu ushın OK tetigin basıu kerek.

Asbaplar panelindegi **Risovanie** atlı panelden paydalanıp, jeke grafikli korinis jasau mumkin. Eger bul panel aynada ornatılmagan bolsa, onda Standartnaya asbaplar panelindegi tetikti «tishkan»nan yaki «VİD» menyusinin **Panel instrumentov** buyırǵınan paydalanıp ornatiu mumkin.

Kartinki MICROSOFT CLIP ART

Bul aynanın «**Razdelı**» maydanına kaysı bir tema tanlanadı, «**Kartinki**» maydanında bolsa usı temaga baylanıslı cuuretlar korinedi.

Zarurli cuuret tanlangannnan son «**VSTAVIT**» tetigin basıu arkalı ol xujjetke ornatiladı.

oz betinshe uyreniu ushın soraular.

1. Formatirovanie menyü boliminin atkaratugın xızmetleri kaday
2. Tekstke abzats ornatiu usılların aytıp berin.
3. Tekstke simvol belgilerin kiritiü kaysı menyü jardeminde ornatiladı
4. Xujjette berilgen xariplik kateliklerdi düzetiu mumkin be
5. CLIP ART xızmetin atan.
6. Xujjetlerge betler xam snoskalar ornatiu.

EXCEL elektron keste protsessori xam elektron xujjetler menen isleu texnologiyası.

Reje:

1. **MICROSOFT EXCEL xakkında** tusinik.
2. **MICROSOFT EXCEL** programmasının menyü katarı aynası
3. **MICROSOFT EXCEL** programmasının instrumentler paneli

Tayanış tusinikler:

Menyü katarı, instrumentler katarı, formulalar katarı, yacheyka, yacheyka adresi, jumısshı betler, katarlar xam baganalar.

adebiyatlar:

1. M. Aripov. - İnformatika va xisoblash texnikasi asoslari. Toshkent. 2001
2. A. Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

MICROSOFT EXCEL programması **MICROSOFT EXCEL** paketindegi programma bolıp, ol elektron kestelerdi tayarlaw xam kayta isleu ushın arnalgan.

EXCEL kitabı keneytpesi .xls bolgan kalegen fayl bolıp esaplanadı. EXCEL de bul fayl jumıs kitabı dep ataladı.

xar bir .xls faylda 1 den 255 ke shekem elektron keste jaylasıuı mumkin. Olardıń xar biri jumıs beti dep ataladı. EXCEL kestesi 16384 katar xam 256 baganadan ibarat.

Katarlar 1 den 16384 ke shekem bolgan putin sanlar menen nomerlenedi. Baganalar bolsa, latın alıpbesi xaripleri menen belgilenedi.

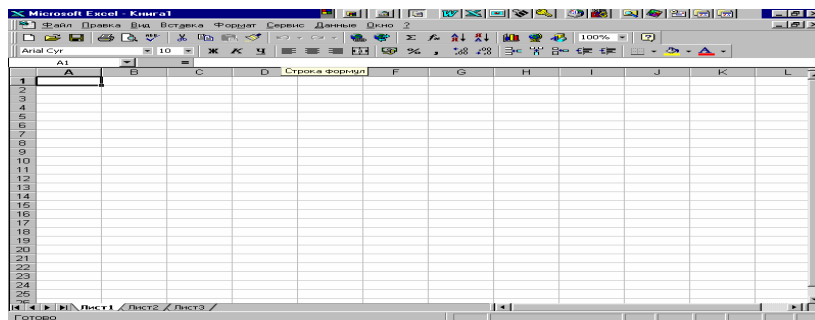
Bagananın atı menen katardıń nomeri birgelikte (jaylaskan) yacheykanı identifikatsiyalaydı. Bul identifikator yacheykanıń adresi dep ataladı.

Jumısshı betinen ajratıp alıngan yacheyka aktiv yacheyka dep ataladı.

xar bir yacheykaga san, tekst yamasa formula korinisindegi maglumatlar kiritiledi. Elektron kestedegi anık bir yacheykanı korsetiu ushın adreslerden paydalanıu kerek, Yagnıy adresler oz-ara kesilisetugın bagana belgisi xam katar nomerlerinen ibarat boladı. Mısalı A1, A8, C24, AA2 xam t.b.

EXCEL programmasının iske tusiriu ushın jumıs stolındaǵı EXCEL yarlıgında tıshkan tuymesı eki marte basıladı.

Bir neshe uakıttan keyin ekranda EXCEL programmasının jana jumısshı beti menen payda boladı.

Bul ayna tiykarınan tomendegi tiykargı elementlerden ibarat:

Tiykargı menyu katarı. EXCEL programmasında isleniui mumkin bolgan xareketler dizimi.

Instrumentler katarı. Komandalarga usınısın tezlestiriu ushın arnaulı knopkalar.

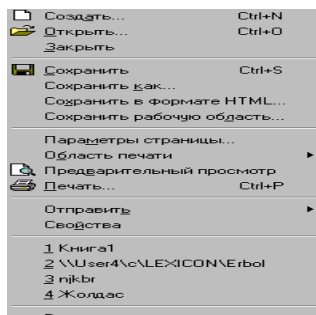
Formula katarı. Tablitsa yacheykalarına maglumatlardı kiritiu xam duzetiu bolimi.

Betten betke otkiziu belgileri. EXCEL din jumısshı kitabındaǵı xar turli bet xam bolimlerge otiu knopkaları.

Aktiv yacheyka. Sol uakıtta kursor turgan yacheyka.

EXCEL programmasının menyu katarı

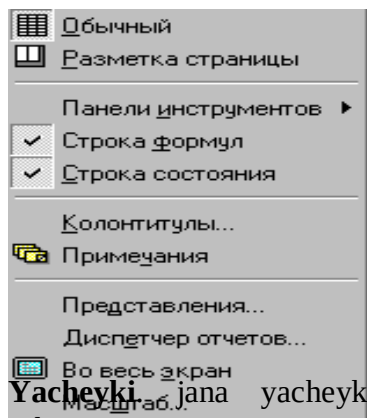
Fayl menyusi.

Fayl boliminde fayllardı ashıu, jabıu, saklau, kalay kaslau, baspaga shıǵarıu xam t.b. jumıslar orınlanadı.

Pravka menyusi.

Pravka bolimindegi **Zapolnit** xam **Ochistit** bandleri keteklerdin belgilengen jonelisinde nuskasın aladı yamasa tazalaydı. **Udalit list** bandi betti jok etedi. **Peremestit/ckopirovat list** jumıs kitabı betin kerekli jerge jıljıtadı yamasa nuskasın jana bette payda etedi.

Yacheyki jana yacheykalar, katar yamasa bagana kosıu.

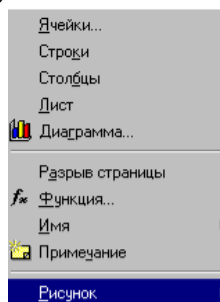
Stroka. Tablitsaga jana katar kosıu.

Stolbets. Tablitsaga jana bagana kosıu.

Vid menyusi.

Razmetka stranitsı betti baspaga shıǵarıuğa tayarlaydı. **Stroka formul** formulalar menen isleu katarın ekranga shıǵaradı. **Paneli instrumentov.** Komanda tomendegi dialog aynası jardeminde ekranda bir katar instrumentler panelin payda kılıuı xam Nastroyka knopkası arkalı bul panellerge jana instrumentler jaylastırıuı mumkin. **Vo ves ekran.** Tablitsanı barlık ekran boyınsha keneytiu. **Masshtab.** Usı dialog aynası jardeminde tablitsanın ekrandaǵı masshtabın ozgertiu.

Vstavka menyusi.

List. Faylga jana jumısshı betin kosıu.

Diagramma. Berilgenler boyınsha jumıs betinde diagramma payda kılıu.

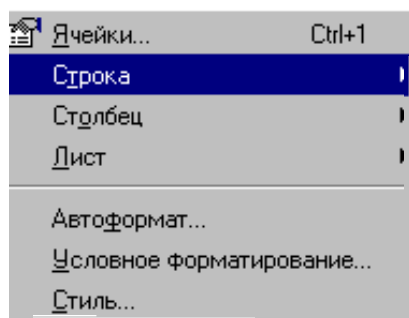
Razrıv stranitsı. Betlerge ajıratıu.

Funktsiya. Funktsiyalardı tanlau.

İmya. Faylga at beriu.

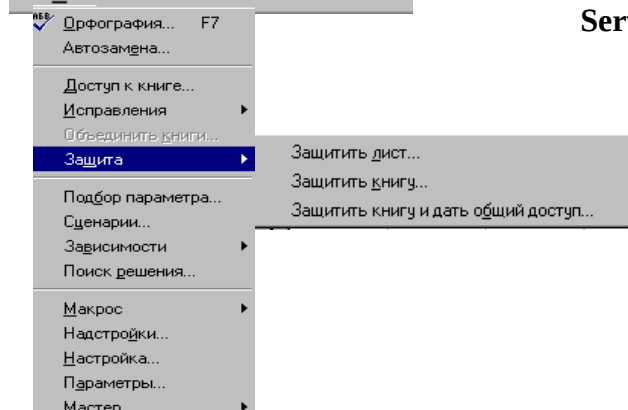
Risunok. Jumıs kitabına cuuretler koyıu.

Karta. Jumıs kitabına geografik kartanı koyadı.

Format menyusi.

EXCEL dasturinde formatlau yacheyka, katar xam baganalarda orınlanadı. Bolim bantlerinde katardın biyikligi bagananın eni, yacheyka sızıkların payda etiu xam jok etiu, jana bet payda etiu, ogan at beriu uazıypaları amelge asırıladı.

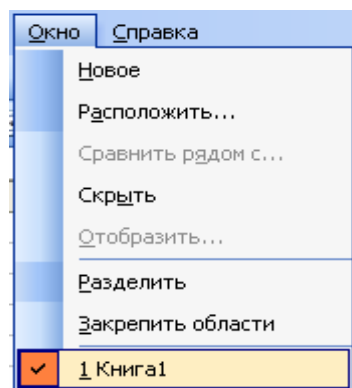

Сервис menyusi

Сервис boliminde tekstin katesin anıklau, belgini avto almasıruı, ozgerislerdi saklau, kitapka kiriu, ozgerislerdi belgileu, kitaplardı birlestiriu, dasturdi korgau, yacheyka manisin redaktorlau xam tağı baska amellerdi orınlaydı.

Dannie menyusi

Dannie boliminde maglumatlardı tartiplestiriu, osiu xam kemiı tartibi boyınsha sortlau, AKırgı natiyjelerdi anıklau, maglumatlardı tekseriu, manislerdi kestege salıu, tekstti baganalarga bolıu, manislerdi birlestiriu, jana duzilisler alıu, sırtkı maglumatlardı kiritiu sıyaklı amellerdi orınlaydı.

Okno menyusi.

Menyudın bul bolimi jardemshi bolimlerden bolıp, tuurıdan-tuurı maglumatlar menen isleuge arnalmagan.

Bul aynalar bir-birinin kasında, izbe-iz, kaskad korinisinde **Raspolojit** komandasının usı dialog aynası jardeminde jaylastırılıuı mumkin. Bir jumıs kitabı ushın bir neshe ayna payda kılıu **Novoe** komandası arkalı amelge asırıladı. Aynalardan bireuin yadta saklagan xalda ekrannan jogaltıu **Skrit** komandası xam eger jasırangan aynalar bar bolsa, olardıń kalegen bireuin ekranga kaytarıu **Pokazat** komandası arkalı amelge asırıladı.

EXCEL din instrumentler paneli

	Jana jumıs kitabın payda etiu.
	Fayldı ashıu.
	Jumıs kitabın yadta saklau.

	Jumıs kitabındaǵı maglıumattı baspaga shıǵarıu.
	Maglıumatlardı baspaga shıǵarmastan aldın koriu.
	Orfografiya. Jazıu katelerin tekseriu.
	Ajratılǵan bolimdi kırııp alıu.
	Ajratılǵan bolimnen nuska alıu.
	Ajratılǵan bolimnen alıǵan nuskanı koyıu.
	Formattan nuska alıu. Yacheykalar xam ob`ektler ushın formatlardan nuska alıu yaki nuska koyıu.
	Biykar kılıu. AKırǵı xareket yaki komandanı biykarlau.
	Kaytarıu. Akırǵı xareket yaki komandanı kaytarıu.

Bulardan baska EXCEL tomendegi kosımsha instrumentler panellerine de iye:

- Tekst 6stinde formatlau islerin amelge asırıu instrumentler paneli;
- Diagramma payda etiu xam onı redaktorlau instrumentleri paneli;
- Turli geometriyalık turlerdi jasau xam olardı redaktorlau instrumentler paneli;
- Baskarıu elementleri, Yagnıy knopkalar, dizimler, dialog aynaları sıyıklılardan ibarat instrumentler paneli;
- VIS7AL BASIC programmalau tilinde makroslar payda kılıuga arnalgan instrumentler paneli;

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. EXCEL dasturinin uazıypası kandaı
2. EXCEL dasturinin menyu bolimlerinin uazıypasın aytın
- 3 EXCEL de formatlau kalay orınlanadı
4. EXCEL dasturinin instrumentler panelinde kandaı orın alǵan

Jumıs kitabı menen isleu. Formulalar menen isleu. Diagrammalar jaratıu usılları.

Reje:

1. EXCEL elektron tablitsasında formulalar xam funktsiyalar menen isleu
2. EXCEL elektron tablitsasında diagrammalar menen isleu.
3. EXCEL elektron tablitsasının kosımsha mumkinshilikleri.

Tayanış tusinikler:

Formula, funktsiyalar, sanlı maglıumatlar, diagramma, grafik sıızıu.

adebiyatlar:

1. A.Abdullaev, B.Kallieva, J.Juginisova, M.Allambergenova. İnformatika xam xabar texnologiyaları. Nokis- 2003 jıl
2. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

Formula jumısshı betinde maglıumatlardı kayta isleudın kerekli kuralı bolıp esaplanadı.

Formulaga tomendegi elementler kiriui mumkin: operatorlar, uazıypalardıń atları, yacheyka. Formulardı jazıu xamme uakit «=» belgi menen baslanadı. Keyin formulanın baska elementleri jazıladı. Mısalı: **=SUMM(A1, AG)** - eki **A1** xam **AG** yacheykanın jıyındısın tabıu kerek bolsın. Uazıypanın argumentleri xamme uakit dongelek skobkalarda jaylasadı, bolıu ushın bolsa «/» dan paydalanadı. Baska jazıu da bolıu mumkin, maselen **=A1+AG**.

Formula jazıuda isletiletugin belgiler: «+» - kosındı, «-» - ayırma, «/» - bolıu, «*» - kobeyme.

Formulalarga mısallar: $= (B1 + A11) * D6 + 106$ yaqı $= PROIZVED(D11, 73) + 34,5$. Birinshi jagdayda kobeyme ushın operator belgisi isletiledi «*», ekinshi jagdayda kobeymeni jaylastırıu ushın PROIZVED uazıypası isletiledi.

uazıypanın atı xamme uakıt bas xarıpler menen belgilenedi. Formulada argumentler sıpatında isletiliushi yacheykalarda berilgen manislerdin ozgeriui manistin ozgeriuiine alıp keledi.

Formulada funktsiyalardan paydalanıu. EXCEL 400 den artıq funktsiyalarga iye bolıp, funktsiyalar kıyın amellerdi orınlauga arnalğan.

EXCEL funktsiyaların 10 tiykargı gruppaga bolıp koriu mumkin:

Finansovie. Finanslık esap islerin orınlauga arnalğan funktsiyalar

Data i vremya. Uakıt maglıumatların beriu funktsiyaları.

Matematika i trigonometriya. Bir yaqı bir neshe manisler 6stinde matematikalık ameller orınlaushı funktsiyalar.

Statisticheskie. Bir yaqı bir neshe manisler 6stinde statistik esap jurgiziuge xızmet kılátugin funktsiyalar.

Prosmotr i ssılka. Murajat, yacheyka yaqı bir neshe yacheykalar menen manipulyatsiya kılıuga jardem беретugin funktsiyalar.

Baza dannix. EXCEL maglıumatlar bazası xakkında maglıumat беретugin funktsiyalar.

Tekstovie. Tekstli manisler 6stinde ameller orınlaytugin funktsiyalar

Logicheskie. Logikalık manisler беретugin funktsiyalar

İnformatsionnie. EXCEL din turli jagdayları xakkında maglıumat беретugin funktsiyalar.

Diagramma- keste korinisinde berilgen maglıumatlardı grafik koriniste cuuretleu usılı bolıp, onda cuuretlengen maglıumat tusiniuge ansat bolıp gana kalmay, jumıstı da tezlestiredi. Bılay alıp karaganda, kop sanlar xam sanlar arasındagı baylanıstı cuuretleude diagrammanın roli juda axmiyetli. Protsestin strukturası xam ondagı ozgerislerdi diagramma jardeminde anıklau mumkin. Bul narseni tek sanlardın ozine karap anıklau juda kıyın. Diagrammalar jumısshı keste «list»lerindegi sanlar tiykarında jasaladı. Sonın ushın da diagramma jasau (kırıu)dan aldın sanlardı payda etiu lazım.

Adette, diagramma jasau ushın kerek bolatugin sanlar bireu «list»te yamasa boleik faylda jaylasadı. Uluma, bul shart emes. Bir gana diagramma jasauda ıktıyarlı sandagı listlerdegi maglıumatlardan paydalanıu mumkin, tap sonday-ak, ıktıyarlı sandagı jumısshı kitaplardan da.

EXCEL da jasalğan diagrammanı jaylastırıudın eki usılı bar:

- diagrammanı «list»tin ozinde jaylastırıu. Bul jagdayda diagramma usı listtin elementi sıpatında karaladı. Bunday diagrammalar talkılğan diagrammalar dep ataladı;
- jumısshı kitabının jana «list»inde diagrammanı jaylastırıu. Bul jagdayda «list»te tek diagramma jaylasıp, onda kesteler bolmaydı. İpiuayı «list» diagrammalı «list»ten sonın menen park kıladı. Eger siz diagrammalı «list»ti aktivlestirsensiz, ol jagdayda EXCEL menyusi onın menen islesiu ushın saykes turde ozgeredi. Bunday «list»ler diagramma «list»leri dep ataladı.

Diagrammanı jaylastırıu protsessine baylanıslı bolmagan xalda, onı kalegenshe baskarıu mumkin. Yagnıy renin ozgertiü, ornın jılıstırıu, masshtab boleiklerin ozgertiü, tor sızıkların kiritiü xam t.b. Siz jumısınızga tuura keletugin diagrammanı tajiriybe jolı menen tanlauınız mumkin. Eger bul jeterli bolmasa, turli usıllar menen diagrammanı ozgertiü, yamasa ogan tusinik, grafik, ob`ektler kiritiü mumkin. EXCEL de jasalğan diagramma jumıs keste «list»indegi maglıumatlarga baylanıslı bolıp, maglıumatlar ozgeriui menen ogan saykes diagramma da avtomat turde ozgeredi. Bul EXCEL de diagrammalar jasaudın en axmiyetli tarepi.

Diagrammanı tomendegi korinislerde beriuimizge boladı:

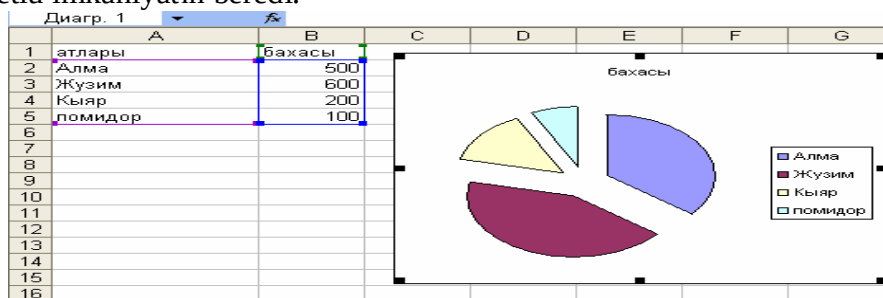
Gistogrammalar.
Grafikalık

Sızıklık.
Shenberlik.

Tochkalik.
DONgeleklik
Betlik.
Birjevaya.
Konuslik.

Oblastlik.
Japiraklik.
Puzirkovaya.
Tsilindrlk.
Piramidalik.

EXCEL de xammesi bolip 14 turli diagrammalar usınılgan. Olar maglumatlardı anık xam tusinikli etip korsetiu imkaniyatın beredi.

EXCEL elektron tablitsasında biz funktsiyalar xam olardı grafikleri 6stinde de isleu mumkinshiligine de iyemiz. Biz funktsiyalardı grafikte jasau ushın funktsiya analitik koriniste berilgen bolsa, biz argument x ke manis bere otırıp, funktsiyanın manislerin taup alamız. Yagnıy berilgen analitik usıldağı funktsiyanı tablitsalıq usılga keltiremez. Eger bizin funktsiyamız tablitsalıq usılda berilgen bolsa, onda funktsiyanın manisin bagana turinde tablitsaga tusiremez. Mine usı berilgen xam alingan manisler boyınsha funktsiyanı grafiklik koriniske keltiriu mumkin.

Mısal ushın biz $y = 3\sin 4x$ $[-\pi/8; 0]$ aralıқта berilgen funktsiyanı alayık.

- Tiykargı menyuden Vstavka nı tanlan.
- Onın ishki komandaların birini Funktsiyanı tanlan.

Natıyjede ekranda Master Funktsii dialog aynası payda boladı.

Yamasa instrumentler panelindegi f_x funktsiya klavishasını mış korsetkishi jardeminde tanlan.

Natıyjede ekranda Master Funktsii dialog aynası payda boladı.

Biz kategorii boliminen matematika i trigonometriya bolimin tanlaymız.

Bul matematika i trigonometriya boliminde 50 den aslam funktsiyalar bar.

- Funktsiyalardan $\sin x$ tı tanlaymız.
- Ok knopkasın basamız.

Ekranda biz argument x ke manis beriuimiz kerek bolgan ayna payda boladı. Biz $[-\pi/8; 0]$ aralıқтаğı manislerdi kirituimiz kerek. Biz bul jerge $-\pi/8$ manisni kiritsek, bizge sinustın $-\pi/8$ degi manisin esaplap beredi. Biz bul funktsiyanın manisin esaplap koygan yacheykaga kursordı akelip, formulalar katarına ozgeris kirituimizge boladı.

Solay etip, funktsiyanın $[-\pi/8; 0]$ aralıқтаğı manislerin esaplaymız.

• Bul tabılğan manislerdi **[SHIFT]+[Strelka]** klavishaları arkalı yamasa mış arkalı boyap alamız.

- Tiykargı menyudin Vstavka bolimin tanlaymız.

• Bunnan Diagramma punktın tanlap alın yamasa instrumentler panelindegi Master diagrammı dı tanlap alın.

Natıyjede ekranda Master Diagramm (shag 1 i 4) aynası payda boladı. Bunda standart xam standart emes diagrammalar bar. Standart diagrammada 14 turli diagramma bar.

- Bizge kerekli grafikni tanlaymız.
- Berilgen grafiklerden bizge kerekliyin tanlap xam
- Ok knopkasın basamız.

Bul knopkanı baskan son ekranda grafikte ulgisi payda boladı. Bunda grafikte katar yamasa bagana boyınsha jaylastırıu mumkinshiligine iyemiz.

- Kerekli parametrlerdı tanlap Dalee knopkasın basamız.

Bunnan son ekranda master diagramm (shag 3 i 4) dialog aynası payda boladı. Bul aynada bir kansha parametrlerdı ornatu mumkinshiligine iyemiz. Atap aytkanda grafikke at koyıu, x , y , z kosherlerin belgileu, x , u , z kosherlerin ornatu xam alıp taslau, olardı jaylasıuın koriu, grafimizdin

kaysı tochkalardan otetuginligın, sol tochkalardagı manisleri menen koriu, Element legendanı jokarıga yamasa tomenge, on tarepke yamasa shep tarepke koyıuga boladı.

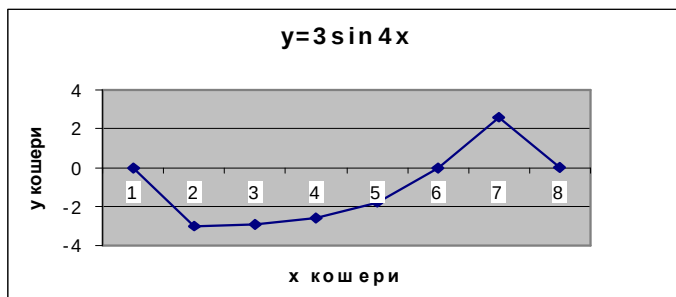
- Biz bunda da kalegen parametrlrimizdi ornatıp, Dalee knopkasın basamız.

Ekranda Master Diagramm (shag 4 i 4) ayna payda boladı. Biz bunda grafikti kaysı betke jaylastırıuımız kerekligin yamasa bizge kerek bolmagan grafiklerdi alıp taslau mumkinshiligine iyemiz.

- Kerekli parametrlrldi ornatıp, **Gotovo** knopkasın basın. Natiyjede bizge kerek bolgan grafik ekranda payda boladı.

Biz bul grafikti kalegen ornımızga jaylastırıuımızga, ulkeytip xam kishireytiuimizge boladı.

Soday-ak, grafiktin xam stenlerinin de renlerin ozgertiuiimizge boladı. Payda bolgan grafigimiz tomendegi koriniste boladı.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. EXCEL de formulalardan kalay paydalanamız?
2. EXCEL de funktsiyalardı kalay orınlaymız?
3. Diagrammalar kalay kuraladı?
4. Diagrammalardıń turlerin atap otin.
5. Grafiklerdi kalay formatlaymız?

Prezentatsiya jaratıu dasturleri. POWER POINT dasturi.

Reje:

1. MICROSOFT POWER POINT programması xakkında tusinik.
2. POWER POINT programmasın iske kosıu.
3. Jana prezentatsiya duziu.

Tayanış tusinikler:

Clayd, prezentatsiya, Avtomazmun ustası, shablonlar, bos prezentatsiya.

adebiyatlar:

1. A.Abdullaev., J.Juginisova., A.İsmaylov. POWER POINT programmasın okıu protsesinde kollarıu. (okıulık kollarıu). Nokis -2002.
2. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

POWER POINT programması **MICROSOFT OFFICE** firmasının **WINDOWS** kabıgında jaratılğan bolıp, programma prezentatsiyalar (tanıstırıu) menen isleu ushın en kolaylı bolğan programmalaştırıu usıllarının biri bolıp esaplanadı. Bul programma jardeminde barlık korgizbeli okıu kuralların jaratıuga xam ayırım jagdaylarda maglıumatlar bazası sıpatında da paydalanıuga boladı. Sonın menen birgelikte bul programmadan multimediya uazıypaların baskarıu xam olardı kollarıp, korsetiushi kuralmalarga jiberiı uazıypaların xam orınlau mumkin. **POWER POINT** programmasın tiykargı tusinikleri slayd, prezentatsiyalar esaplanadı.

Slayd - belgili bir olshemge iye bolğan dialog betleri esaplanadı. Onda jaratılatusın korsetiı elementleri jaylasadı.

Prezentatsiya - jaratılatusın slaydlar toparı xam korsetiı ushın beriletugin fayl atı. Maselen: **POWER POINT** programması ashılğanda, baslamalar katarında payda bolıp, onda jaratılğan yamasa

jaratılutugin prezentatsiyanın oz uaktındagı atı esaplanadı. Bul atamanı keyinshelik oz kaleuiniz benen almasıruınız mumkin.

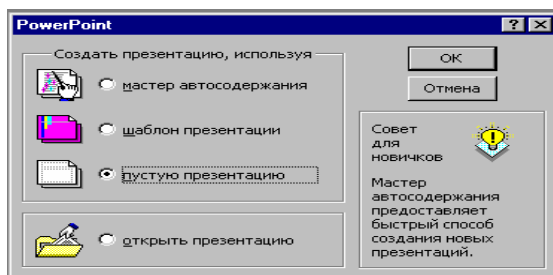
POWER POINT programmasın iske kosıu.

Bul programmanı iske kosiudı **WINDOWS** jumıs stolınan baslau kerek. Jumıs stolında tıshkanshanın shep knopkasın basıu jardeminde tomendegi buyırıklardı orınlau arkalı programma iske tusiriledi:

«Pusk» - «Programmı» - «**MICROSOFT POWER POINT**»

POWER POINT programması iske kosılgannan son is korgizbe jaratıu dialog aynası xam bar bolgan prezentatsiyalar menen baslanadı.

POWER POINT iske kosılganda ekranda tomendegi dialog aynasın koriu mumkin.

Bul dialog aynası arkalı korgizbeler jaratıu turin tanlap alıu mumkin boladı. Bunda tomendegi tiykargı bolım berilgen, olardıń xar biri xakkında tusinik beremiz.

- «Avtomazmun ustacı» («**Master avtosoderjaniya**») lektsiya okıtıushısının familiyası ,atı, tema ataması, korgizbe turi, metodi, renli sızılmanı kiritip, bir neshe slaydtan ibarat bolgan tayar korgizbeni aladı.

- «Usınıs etiu kalıpları» («**Shablon prezentatsii**»)- korgizbeni tamiyinleu turin tanlap xam olarda is alıp barıu mumkinshiligin beredi.

- «Bos prezentatsiya» («**Pustuyu prezentatsiyu**»)- garezsiz ravishte korgizbe duziu imkanın beredi.

- «Prezentatsiyalardı ashıu» («**Otkrit prezentatsiyu**») - kompyuter yadında xam diskte bar bolgan korgizbeli fayllardı ashıu.

Xar bir paydalanıushı bul programmada is alıp barıu ushın jokarıdagı bolımlerden birin maksetke karay tanlauı mumkin. Programma isin bos korgizbeden xam baslau mumkin. Bunda xam renli sxeması, xarip korinisleri, turleri xam baska parametrler saklanıp kaladı. Bunın ushın tıshkansa korsetkishi «Bos prezentatsiya» («**Pustuyu prezentatsiyu**») bolimine alıp kelinesi xam «**OK**» knopkası basıladı. Bunnan keyin tomendegi dialog aynası payda boladı.

Bul jerdegi xar bir slaydlardıń korinisine saykes ravishte tanlap alıu kerek boladı. Bunın ushın

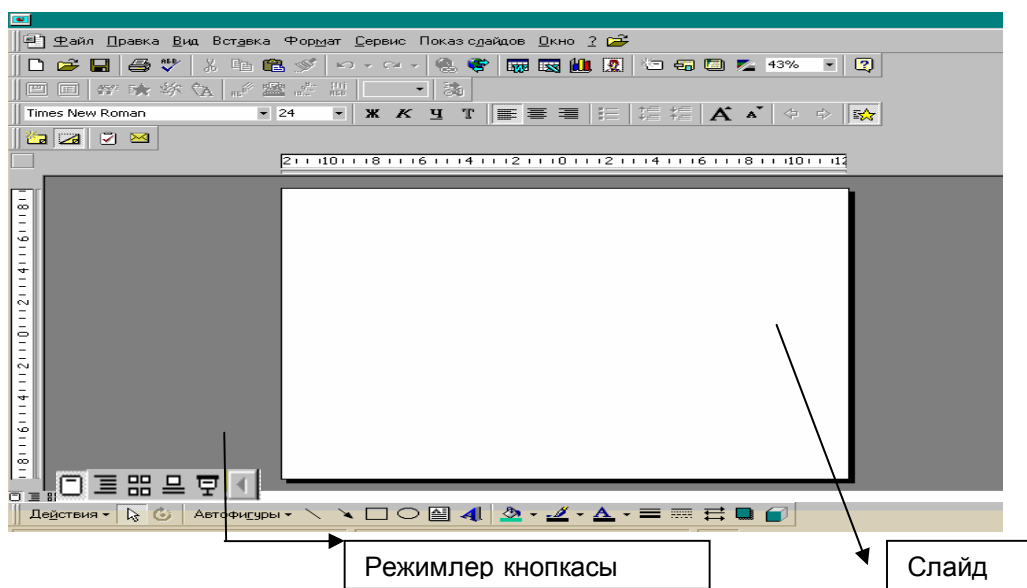
bagıt knopkaları yamasa tıshkanshadan paydalanıu mumkin.

Dialog aynası kerekli jagdayda, maselen: «Bos slayd» («**Pustoy slayd**») korinisi tanlanadı xam «**OK**» knopkası basıladı.

Bul ameller orınlannannan son **POWER POINT** programmasının ulıuma korinisi payda boladı.

POWER POINT programmasının ulıuma korinisi: Baslamalar katarı, gorizontıl menyu, 6skeneler paneli («standart», «formatlau» xam Suuretlar menen isleu), rejim knopkası, (slaydlar rejimi, strukturalar rejimi, tanlau rejimi, korsetiuler rejimi) xam ishki maydandı oz ishine aladı.

POWER POINT programmasının ulıma korinisi.

POWER POINT ekranının paski shep muyeshinde isleu rejimi xam onın turlerin baskarıushı knopkalar (piktogramma) toparı jaylaskan. **POWER POINT** programısındagı bul knopkalar uazıypaları tomendegi kestede keltirilgen.

Knopka	Rejim	
	Slaydlar	Bul rejim tanlanganda ekranda tek gana bir slayd saulelenedi. Slaydlar rejimi xar bir slaydtı izbe-izlik penen bezep, ogan kerekli tekstlerdi kiritiuge juda kolay.
	Strukturalar	Strukturalar rejiminde xar bir slayd belgi menen anlatıladı. Slayd belgisinen keyin tartip nomeri baslaması jaylaskan. Baslaması astında slayd teksti korinedi. Struktura rejimin korgizbe strukturasın ozgertkende, baslama xam tekstlerdi kayta isleude kollanıu usınıs etiledi. Tekst slaydın strukturanın bes darejesine jaylastırıu mumkin. Bul rejimde xamme slaydlardıń baslaması xam tekstin korip shıǵıu, korgizbe strukturası slaydlardıń bezeu xam Suuretlardi korip shıǵıuga albıramastan tekserip shıǵıu mumkin.
	Slaydlar-dı tanlau	Slaydlardı tanlau rejiminde barlık slaydlar ekranda kishireytilgen jagdayda korinedi. Bul rejim slaydlardıń ornın almasıru usılın ornatiuda xam korsetiu uaktında slaydlardıń ekranda korinip turıu uaktın belgileude kollanıladı. Bunnan tıskarı bul rejimde slaydlardıń ornın almasıru xam slaydlardı kerekli orınga koshiriu imkanıyatı bar boladı.
	Belgiler	Bet belgileri rejimi lektsiya ushın kerek bolgan belgilerdi tayarlauda xam korip shıǵıuda kollanıladı. Korgizbe jaratılǵanda xarbir slaydtı ayırıksha betlerge koshiriu xam xar betti baskarılıushı tekstler menen toltırıu mumkin.
	Korsetiu	Korsetiu rejimi korgizbenin songı korinisin koriu ushın kolaylangan. Bul rejimde slaydlar ekranga izbe-iz shakırıladı. Korsetiu tartibi kozlengen maksetke karap ornatiladı. Jokarıda kaytalanganlardın barlıǵı korsetiuden burın tayarlap koyıladı.

Jana korgizbeni jaratıu.

Jana korgizbeni jaratıuda Gorizontallı menıyudın «Fayl-Cozdat» («Fayl-Jaratıu») buyrıkları orınlanadı. Bul buyrıklar orınlangannan son «Prezentatsiya jaratıu» («Cozdat prezentatsiyu») dialog aynası ekranda payda boladı. Bul aynada tomendegi funktsiyalardı orınlaushı buyrıklar bar:

1. Ulıma (Obshie)- jana korgizbe jaratıu kalıbı;
2. Prezentatsiya dizaynları-turli korgizbelerdin suuretlev renleri xam kalıplern korsetıu, Yagnıy ren turi, xarıpler korınısı xam korgizbenin baska atributların anıqlau ushın POWER POINT tın dizayn shablonın tanlaunıńız mumkin.

Prezentatsiya turleri-bunda turli taraularda is alıp barıu ushın kolaylastırılğan tayar prezentatsiyalar korınısı keltirilgen.

23B korınistegi baslamalar

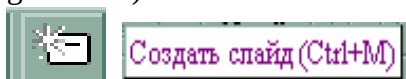
Jokardagı prezentatsiyalardı jaratıu xam olardıń turlerin, dizaynların xam baslamaların tanlaı tıshkansha arkalı amelge asırılıp, iske tusırıu ushın OK knopkası basıladı.

Slaydlar rejiminde isleu

Bul rejimde jana slayd jaratıu, onın belgisin ozgertıu, slayd tekstin terıu baspaga shıgarıu, slaydlardı grıppalau, ren sxemasın ozgertıu xamde arnaulı fon jaratıu mumkin.

Tayarlangan slaydtın ulıma korınısı

- Jana slayd jaratıu ushın aynanın standart 6skeneler panelindegi (Slayd jaratıu) knopkası (piktogramması) basıladı.

- Slayd belgisi, turi, korınısırdı ozgertıu ushın aynanın standart 6skeneler panelindegi (slaydtı olshau) knopkası basıladı.

- Slaydlardıń bezeu islerin ozgertıu ushın sol paneldegi «Primenit oformlenie» (Bezeu kollarılın) knopkası basıladı.

Slaydka tekst kiritıu xam onı baspaga shıgarıu eki usılda amelge asırıladı: 1) tekst ushın

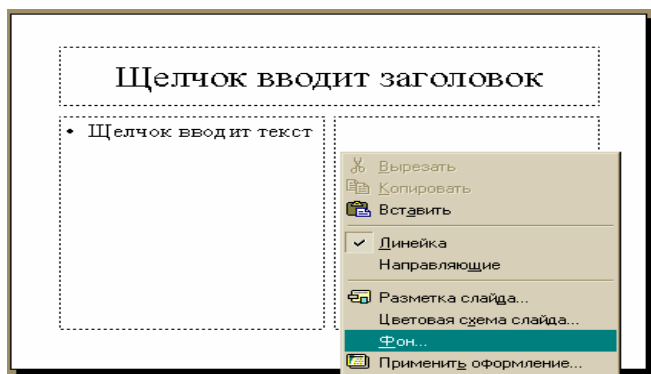

jıratılğan maydanga tıshkansha korsetkishin alıp kelip shep knopkası basıladı xam kursor payda bolgannan son tekst klaviatura arkalı kiritiledi;2) Tıshkansha korsetkishı «A» knopkası (piktogramma) ga alıp kelinip basıladı xam kerekli tarauga tekst kiritiledi.

- Slaydlardı kishireytiu ushın tekst blogi tanlanadı yamasa ob`ekt xam tanlau markeri shegaraları tanlanadı.

- ozgertıu kiritıu ushın tıshkanshanın on knopkası basıladı. Ekranda jardemshi (kontekstli) menıy payda boladı. Menıyudan kerekli rejim tanlap alınadı.

Kontekstli menıy jardeminde slaydlardı ozgertıu

oz betinshe uyrenıu ushın soraular

1. POWER POINT kaday dastur

2. Slayd ne, onda neler joylastırıladi
3. **POWER POINT** dasturi kalay iske tusiriledi
4. Jana slayd kalay duziledi

Prezentatsiya 6stinde isleu. Arnauılı effekter xam olardı ornatiu.

Reje:

1. Struktura rejiminde isleu
2. Arnauılı effekterdi ornatiu.
3. Slaydlarga animatsiyalar ornatiu.
4. Korgizbeni saklau

Tayanış tusinikler:

Struktura rejimi, dialog aynası, avtomazmun ustası, animatsion effekter, renlerdi ozgertiü, bezeulerdi kollanıu, korgizbelerdi saklau.

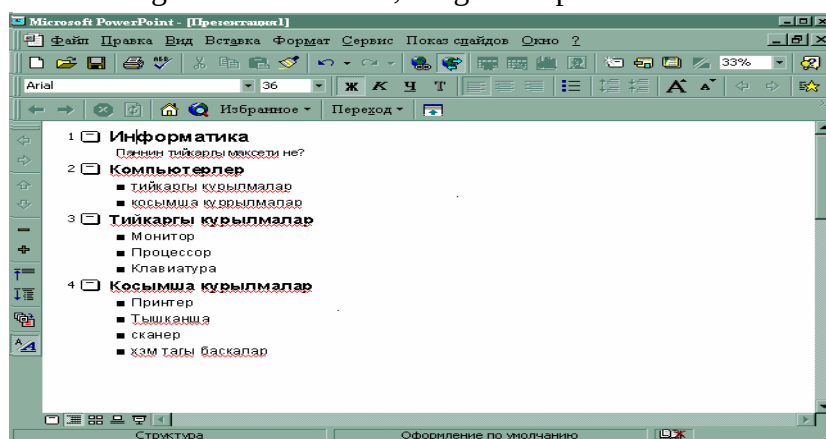
adebiyatlar:

1. A.Abdullaev., J.Juginisova., A.İsmaylov. POWER POINT programmasın okıu protsesinde kollanıu. (okıulık kollanba). Nokis -2002.
2. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

Struktura rejiminde isleu

«Struktura rejimine otıu» piktogramması iske kosılğanda, tartiplengen xar bir slaydtın tekst xam suuret korinisleri jazıladi. Onnan son **Struktura rejiminde** dialog aynası tomendegi koriniste boladı:

Bul rejimde tekstli maglumatlardı kiritiü, korgizbe toplamın baskarıu mumkin. Sonnan keyin bul

dialog aynasında gorizontall menyudagı «**Pokaz slaydov**» («Claydlardı korsetiü») boliminen «**Pokaz**» buyrıgı tanlanadı xam ekranda jokarıdagı korinis payda boladı.

Claydlardı Struktura rejiminde islegeninde slaydlarda turli ameller xam keyingisine otkiziü isleri knopkaları dialog aynanın shep boleginde payda boladı. Onın ulıuma korinisi tomendegishe xam bulardan xar birinin uazıypaları tomendegi kestede keltirilgen

knopkalar	uazıypası
	Belgilengen abzatstı bir kademge kishireytiü
	Belgilengen abzatstı bir kademge ulkeytiü
	Belgilengen abzats keyingi abzats tomenine tusiriledi
	Belgilengen abzatstı aldındı abzatstan aldın koyadı
	Tek temasın korsetedi

	Tekstlerdin xamme darejesin korsetedi
	Barlık slaydlardın tek gana temasın korsetedi
	Barlık slaydlar temasın xam tiykargı tekstlerin korsetedi
	Formatlaudı kosıp oshiredi

Slaydlardı tanlau rejiminde isleu

Bul rejimge otıu ushın ekrannın shep tomengi muyeshindegi (Slaydlardı tanlau rejimi) piktogramması tanlangannan con berilgen korinistegi ayna payda boladı.

Режим сортировщика слайдов

Bul rejimde is alıp barıu protsessinde ekranda barlık jaratılğan slaydlar korinip turadı xam bul slaydlardı korsetiutın tartipke salıp turiushı xam almasıuın tamiyinleushi piktogramma

 payda boladı. Sonın menen birge kalegen slaydtın birde bir bolegine arnaulı belgiler xam koyıu mumkin. Bul bolsa (Belgiler baslaması rejimi) piktogramması arkalı amelge asırıladı.

Arnaulı effektlerdi ornatiu

Arnaulı effektlerdi ornatiu degende korsetiulardi bir slaydtan baska slaydka otkiziu tezlikleri izbe-izligi tusiniledi. Bul funktsiyanı orınlau ushın **POWER POINT programmasının «Claydlarga otıu» («Perexod slayda»)** atlı dialog aynası bolıp, ol gorizontaı menyudagı tomendegi buyırıklar arkalı iske tusiriledi.

«**Pokaz slaydov**» (Slaydlardı korsetiutı) - «**Perexod slayda**» (slaydka otıu)

Bul buyırık orınlangannan son slaydka otıu dialog aynası payda boladı.

«Slaydka otıu» (**perexod slayda**) dialog aynasının ulhuma korinisi.

Bul dialog aynada is jurgiziu, Yagnıy bir slaydtan baska slaydka otıu eki usılda alıp barıladı:

1. Tıshkansha knopkasın basıu arkalı
2. Avtomatik rauishte (belgili tayınlangan uakıt ushın)

Bul usıllardı tanlau ushın tıshkansha korsetkishi kerekli usıl 6stine alıp kelinedi xam onın shep knopkası basılıp, «barlık bar fayl slaydların almasıruı» (**«Primenit ko vse»**) yamasa aralık (is jurgizetugin) fayldın slaydların almasıruı (**«Primenit»**) belgisine alıp kelip tanlanadı.

Animatsiyalık effektler

 Animatsiyalık effektlerdi kollaniı ushın formatlau 6skeneler panelindegi knopkası basılса, «Animatsiya effektleri» (**«Effektı animatsii»**) 6skeneler paneli payda boladı.

3.Baslama animatsiyası. Bunda animatsiya atı jazıladı.

Анимация заголовка

4. Tekstli slaydlar animatsiyası. Tekst jazılğan barlık slaydlardı ekranda korsetedi.

Анимация текста слайда

2.Kiriı efekti. Bul piktogrammaga tıshkansha korsetkishi keltirilip basılğannan son, korsetiı ekranında belgilerdin shıgıı tezlikleri payda boladı. Yagnıy belgiler izbe-iz tartipte shıgııı tamiyinlenedi.

Effekt v`ezda

4. Ushiu effekti. Belgilerdin korsetiu ekranında izbe-iz uship tusiutin tamiyinleydi.

Effekt poleta

5. Kamera effekti. Korsetiu slaydının sauleleniutin tamiyinleydi.

Effekt kamery

6. Janıp- oshiu effekti. Bunda slaydka jazılğan xabarlardıń ekranda bir marte payda bolıp jogalıu jagdayın tamiyinlenedi.

Vspishka

7. Lazerli effekt. Slaydtaǵı jazıulardıń ushiu tezligin xam turli tareplerden olardıń uship tusiu parametrlerin ozgertiú piktogramması.

Lazerniy effekt

8. Jaziu mashinası animatsiyası. Bunda kiritilgen belgiler endi jazılıp atırǵan jaziu mashinasındaǵıday payda boladı.

Pishushaya mashinka

9. Alıp taslau effekti. Bunda jaratılǵan slaydtaǵı belgiler birde-bir knopka basılǵansha jasırınıp turadı.

Vbrasıvanie

10. Animatsiyalardı sazlaú. Bul piktogramma animatsiyalar parametrlerin sazlaú ushın xızmet etedi.

Nastroyka animatsii

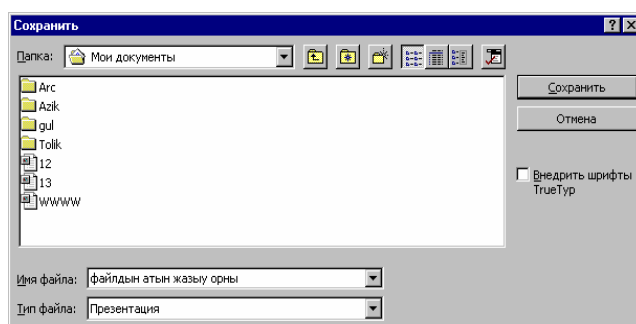
Korgizbelerdi saklau.

Jaratılǵan korgizbeler fayllar jardeminde saklanadı. Saklaú metodı WINDOWS din baska programmalar sıyaqlı. Korgizbelerdi saklaú tomendegi metodlarda orınlanadı :

3. Standart 6skeneler panelindegi saklaú (piktogramması) knopkası

basıladı yamasa gorizontál menyudan **«Fayl»-«Soxranit»** buyırıqları beriledi. Sonda

tomendegi dialog aynası payda boladı xam bul aynada tomendegi izbe-izlikte is amelge asırıladı.

- Saklaú ushın fayl atı xam papkası korsetiledi.
- «Soxranit»** («saklansın») knopkası basıladı.

Slaydlardı koshiriu, nuska alıu xam kayta takırlarlau

Jaratatugın korgizbege sarp kılınatugın uakıttı:

- Tayar slaydlardı takırlarlau
- Baska korgizbege jaratılǵan slaydlardı koshiriu, yamasa nuska alıu arkalı tejeu mumkin.

Bir korgizbede slaydlardı takirlau.

1. Kayta takirlanatugin slaydtı belgilen.

2. «**Vstavka**» menyusinen «**Dublirovat slayd**» («Slayd koshirilsin») buyrıgın tanlan.

Baska korgizbege slaydlardı koshiriu

3. Bar bolgan xamde baska korgizbelerdi ashın xam «**Slaydlardı tanlau**» rejimine otin.

4. Eki slaydtı bir aynaga tusiriu ushın «**Okno**» menyusindegi «**Uporyadochit vse**» («Xammesi tartiplensin») buyrıgın tanlan.

5. Tanlangan slaydtı bir korgizbeden ekinshisine alıp otin.

Baska korgizbege slaydlardan nuska alıu

1. Baska korgizbege nuskası otkiziletugin slaydlardan aldın turıushı slaydtı belgilen.

2. «**Vstavka**» menyusinen «**Slaydı iz faylov**» («Fayllardan slaydlar») buyrıgın tanlan.

3. Nuskası otkiziletugin slaydlar turgan korgizbeni tabın xam onı belgilen.

Nuskası otkiziletugin slaydlardı belgilen xam «**Vstavit**» («Kiritilsin») knopkasın basın.**Slaydlardı oshiriu**

1. oshiriliui kerek bolgan slaydtı belgilen.

2. «**Pravka**» menyusındağı «**Udalit slayd**» («Slayd oshirilsin») buyrıgın tanlan.

POWER POINT dan shıgu

«**Fayl**» menyusinen «**Vıxod**» buyrıgın tanlan.

MS POWER POINT programmasının jokarıda korsetilgen imkaniyatların kollanıp, tomendegi laboratoriya jumısların orınlanıuın korip shıgamız.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. Korgizbege animatsiyalar kalay ornatıladı

2. Korgizbe kalay saklanadı

3. POWER POINT programmasınan kalay shıgamız

Kompyuter texnologiyalarına xızmet korsetiu. Kompyuter virusları xam olardan korganıu. Arxivlestiriu programmaları.

Reje:

1. Kompyuter virusı xam olardan saklanıu

2. Xızmetshi programmalar xakkında tusinik

3. Diskti tazalau, tekseriu, defragtatsiyalau, simvollar tablitsası

4. Fayllardı arxivleu.

Tayanış tusinikleri:

kompyuter virusı; virus belgileri, viruslardan saklau; xızmetshi programmalar; diskti tazalau; tekseriu; defragmentatsiyalau; arxivatorlar xakkında; fayllardı arxivleu; arxivlerdi ashıu; arxivti janalau.

adebiyatlar:

1.A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

2. A.Abdikadirov Xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

Kompyuter virusı - bul arnaulı jazılğan onsha ulken bolmagan kolemdedi programma, ozin baska programmaga jazıu janede xar kıylı kereksiz xareketlerdi kompyuterde isleydi. Programmanın ishinde virus bolsa bul zaxarlengen delinedi. Egerde bunday programma jumıs baslasa, onda onı virus baskarıuga kirisedi. Virustı tabadı baska programmaları zaxarleydi xam baska orınlarga juktıru xareketlerin isleydi. Mısalı, fayllardı isleuden shıgaradı yamasa disktegi jazılğan fayllardı oshirip taslaydı. Viruslardın barlık xareketi jeterli darejede tez bolıuı mumkin. Virus penen zaxarlengen kompyuterde tomendegiler juz berıuı mumkin:

- bir neshe programmalar jumıs isleuin toktatadı yamasa tuurı isley almay kaladı;
- ekranda baska maglumatlar xam xar kıylı belgiler shıgadı;
- kompyuterdin isleu mumkinshiligi saklanadı;
- bir neshe fayllar buzılğan boladı.

Egerde virustan saklanıu amellerin orınlamasanız, onda zaxarleniu kauipli boladı.

Virustan tomendegi fayllar zaxarlengen bolıuı mumkin:

1. Orınlaushı fayllar: keneytpesi .COM xam .TXT fayllar, overli fayllar. Bul fayllar zaxarleushi viruslar faylı delinedi. Virus bul fayllar orınlauga jiberilgende onın jumısına kesent jasaydı. Bul viruslar kompyuter yadında kaladı xam kelesi jukleniuge kesent jasaydı. Egerde bul viruslar jukleniushi fayllardan birin AUTOEXEC.BAT xam CONFIG.SYS zaxarlese, onda kayta juklengennen keyin de virus oz jumısın dauam ete beredi.

2. Operatsion sistemani jukleushi xam kattı disktin bos jukleniushi zapisi. Bul jaylardı zaxarleushi viruslar jukleushi yamasa butlı delinedi. Bul viruslar kompyuterdin birinshi jukleniuenen ak iske kirisedi xam rezidentli bolıp kaladı, Yagnıy kompyuter yadında turaklı bolıp kaladı. Zaxarlengen jukleniushi zapislerdi tarkatıushı mexanizm kompyuterge koyılatugın disketalar bolıp esaplanadı.

3. kırıılma drayverleri CONFIG.SYS faylı. Bul faylda jaylaskan virus tiyisli kırıılmanın isleuine kesent beredi. Kırıılma drayverlerin zaxarleushi viruslar onsha kop tarkalmagan, sebebi drayverler bir kompyuterden ekinshisine ogada az mugdarda koshiriledi.

Maglumatlardı virustan saklau ushın arnaulı virustan saklaushı programmaların paydalanıuımız kerek. Bul programmalaradı bir neshe turlerge ajıratıu mumkin: detektorlar, doktor (fagi), revizorlar (disktin sistemalı orınların tekseriushi programma), doktor-revizorlar, filtrler (virustan saklau ushın rezident programma) xam vaksinalar (immunizatorlar).

Detektor programmalar - bir yamasa bir neshe belgili viruslar menen zaxarlengen fayllardı tutıu ushın xızmet etedi.

Doktor programmalar yamasa fagi - zaxarlengen programmalaradı yamasa diskti emleydi. Programmanı aldıngı jagdayına keltiredi.

Revizor programmalar - en daslep bar programma xam disktin sistemalı orınlarının auualı xakkında maglumat aladı, onnan son onı berilgen auual menen salıstıradı. Egerde kandayda bir tuurı kelmeslikler juz berse, ol xakkında paydalanıushıga xabar beredi.

Filtr programmalar - kompyuterdin operativ yadında rezident jaylaskan bolıp, operativ sistemaga virus tarepinen keletugın xar kıylı kereksiz xareketler xakkında paydalanıushıga maglumat beredi.

Xızmetshi programmalar

kattı disklerdi ekspluatatsiyalagan uaktımızda «jogalgan» bolimleri bolıuı mumkin, birden bir faylga tiyisli bolmagan xam disktin bos bolimine tiyisli bolmagan, deffekt bolimler, kerek emes fayllar, x.t.b. Bul programmalaradı okıu uaktında mashinalardıń iskerligi tomenleydi, ayırım uakıtlarda toktap kalıuı mumkin xam mashinanın yadının kolemi sheklengen bolganlıktan tolıp ketiui mumkin.

NORTON DESKTOP FOR WINDOWS xam **NORTON UTILITES** paket programmalarına kırıushı kopshilik xızmetshi WINDOWS programmaları, WINDOWS ga kırıushı jana versiyalar yamasa jana mumkinshiliklerge iye boladı. Endi biz tomende usınday programmaların biri kattı disklerdi ekspluatatsiya kılğan uaktımızda «jogalgan» bir nesheuin atap oteyik.

NORTON DESKTOP - Dispecher programm xam Dispatcher faylov xızmetlerin xam olarga kosımsha xızmetlerdi iyeleydi. WINDOWS katlamı sıpatında kollanıuga boladı.

SPEED DISK - Disktagı fayllardı fragmentatsiyalaydı, disktagı fayl xam kataloglardın jaylasıuın optimizatsiyalaydı, sonın menen informatsiyaga katnas jasaadı tezletedi.

NORTON DISK D9C594 - Disktagı fayllar sistemasının logikalık deffektlerin xam fizikalık kateliklerin tekseredi.

SMART ERASE - WINDOWS ortalıgında SMARTCAN maglumatlardı saklau ushın rezident programmanı paydalanadı. SMART ERASE programması oshirilgen xam kaytadan jazılıp atırgan fayllardı, SMARTCAN katalogına korsetilgen m6ddetke shekem saklap turadı.

NORTON BACKUP - kattı disktagı (jane tarmaktagı) maglumatlardın arxiv nusxaların diskte yamasa strimmer kasetalarında saklaydı xam kayta tikleydi.

NORTON ANTIVIRUS - viruslarga karsı programmalar. Disktagı fayllardıń viruslar tusiuiinen saklaydı, sonın menen birge arxivlengen fayllardıń ishki faylların kosa tekseredi (ZIP, A4C, ARJ, 4A4 xam t.b.). 23000 den aslam viruslardı anıklaydı: sonın menen birge 1000 aslam polimorflı (ozi ozgeriushi) viruslardı tabadı xam emleydi. Rezident programmanı iske tusirip anık emes viruslardı tabadı.

SYSTEM INFORMATION - Kompyuterdin konfiguratsiyası, iskerligi, yadtı paydalanıu xam tagı baskalar xakkında tolík maglıumatlardı beredi.

DISK COPY xam **FORMAT DISK** - disketalardı formatlau yamasa koshiriushi programmalar. Bul programmanın jardeminde biz jana disketanı korsetilgen DOS versiyası boyınsha formatlauga boladı (tez formatlau, kauipsiz formatlau xam sistemalı formatlau).

Arxivleushi programmalar(RAR, ZIP, ARJ xam baska). Fayllardı arxivleu

Arxivlengen fayl dep bir neshe fayllardıń jıynalıp, kolemin kishireytip bir faylǵa jaylastırılıuına aytamız, onı zarur bolganda daslepki jagdayǵa kaytarıu mumkin. Arxivlengen faylda tomendegi maglıumatlar saklanadı:

- fayl atı;
- fayl saklangan katalog boyınsha maglıumat;
- fayldın songı atı;
- arxivtegi fayldın disktegi kolemi.

Arxiv fayllardıń atları:

ARJ – dasturi bir neshe fayllar izbe-izliginen arxiv duzedi. Bul dastur ulken kolemdedi fayllardı arxivleydi.

Arxiv faylları tomendegi keneytpelerge iye:

.ZIP - PKZIP/PKUNZIP arxiv faylları ushın;

.ARJ - ARJ arxiv faylları ushın (kop tomlik fayllar ushın arxiv dauamının keneytpesi: .A01, .A02 8. t. b.)

PKZIP/PKUNZIP xam ARJ programmalarında kerekli funktsiyanı orınlau komanda katarında programmanı shakırıu jetkilikli. ARJ programmasının isletiliui komanda kodı, rejimler jardeminde amelge asırıladı. Komanda kodı - bul bir xarip bolıp, komanda katarında ol darxal programma izinde korsetiledi xam programma orınlaytugın ameldi korsetedi. Maselen:

A - arxiv faylına kosıu;

5 - arxiv faylların tekseriu;

3 - arxivten fayllardı shakırıu.

ARJ programmasında kaday ameller tolík isletiliui tomendegi rejimlerde beriliui mumkin. Rejim komanda katarının kalegen ornında korsetiliui mumkin, olar tomendegi belgiler jardeminde orınlanıuı mumkin: «-», -V, -M. xam t. b. yamasa «/», /V, /M. xam t. b.

Fayllardı arxivke jaylastırıuda tomendegi formatlar isletiledi:

PKZIP rejim, arxiv atı, (fayl atı);

ARJ komanda, rejim, arxiv atı (katalog), (fayl atı) komanda - bir xarıpten ibarat bolıp, ARJ programması ushın orınlanatugın ameldi korsetedi.

Komanda parametrleri: Mısalı

Buyırık: A - fayllardı arxivke kosıu;

M - fayllardı arxivke otkeriu.

Arxiv atı - kayta islenip atırǵan arxiv fayl beriledi.

Eger bul arxiv fayl jok bolsa, ol avtomat turde duziledi. Eger de olardıń keneytpeleri de korsetilmegen bolsa .ZIP PKZIP ushın xam .ARJ keneytpesi ARJ programmaları ushın kabil etiledi.

Arxiv faylǵa rejim tanlau. PKZIP xam ARJ programmaları fayllardı arxivke jaylastırıuda 3-rejimde isleydi: Add - barlık fayllardı arxivke kosıu. 7PDA53 -jana fayldı arxivke kosıu. FRESHEN-arxivtegi fayllarga jana versiyasın kosıu.

Mısalı:

ARJ 7 A: M6ARJ - A: MYARJ.ARJ arxiv fayldı janalau. Arxiv fayl menen jumıs islenip atırǵan (tekushiy) katalogtagı fayllar kosıladı.

Fayllardı arxivten shıǵarıu formatı tomendegishe:

PKUNZIP rejim arxiv atı [fayl atı]

ARJ komanda, rejim, arxiv atı [katalog][fayl atı]

Arxiv mazmunın korigi funktsiyası jardeminde arxivtegi fayllardı korigi xam fayllar xakkında tolík maglıumat alıuǵa boladı: fayl kaysı katalogta, kaysı diskte jaylaskanlıǵın, en songı jazılǵan uaktın xam fayldın kolemin bilui mumkin.

Komandanın formatı tomendegishe:

PKUNZIP -V - arxiv atı [fayllar atı]

oz betinshe uyreniu ushin soraular

1. Kompyuterde virusı xam olardan saklanıu jolların aytıp berin.
2. Xızmetshi programmaların atkaratugın xızmetleri kaday?
3. Arxivlengen fayl degenimiz ne?
4. Fayllardı kalay arxivleyemiz?

Multimedia kuralları. INTERNET tiykarları.

Reje:

1. Multimedia kurallarının kollarılatusın tarauları
2. Shet tillerin uyreniushi sistemalar
3. INTERNET tusinigi.

Tayanış tusinikler.

Multimedia, audio-video, tekst, grafika xam animatsiya, lokal, global tarmak, internet, server, kommunikatsiya uzeli, **WEB**-beti, adres, izleu, gilt sozler, elektron baylanıs.

Adebiyatlar:

1. A. Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.
2. A. Abdikadirov Xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.
3. M. Alaminov, İ. Kunnazarov, M. Allambergenova, İnternet xam elektron pochtasınan paydalanıu tiykarları. (okulık kollarıba). Nokis -2002.

Multimedia-bul informatikanın programmalık xam texnikalık kuralları tiykarında audio-video, tekst, grafika xam animatsiya (ob`ektlerdin fazadagı xareketi) effektleri tiykarında okıu materialların okıushılarga jetkerip beriudin ulıumalaskan xaldagı korinisi.

Kollarılatusın tarauları

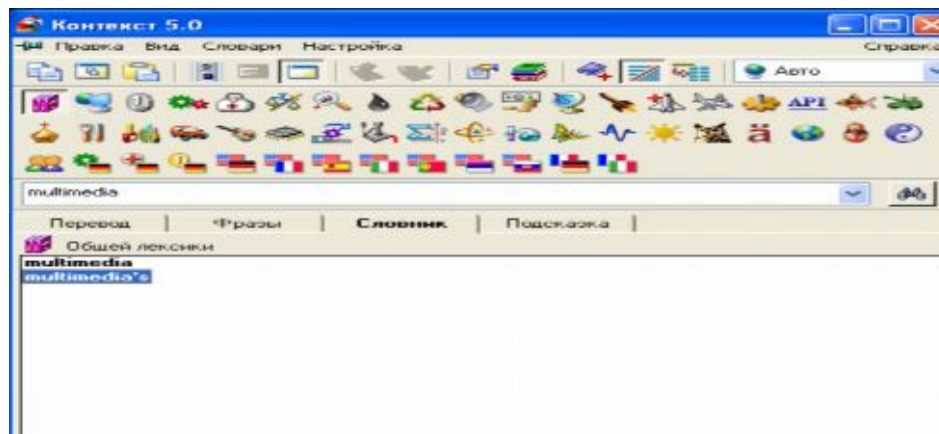
Xazirgi kompakt disklarda birkansha turdegi ameliy programmalar bar. Olardıń ishinde ilmiy xabar xam jurnal makalaları, kop kırıltı texnikalık bayannamalar, buxgalteriyalık esabatlar toplanan maglummatlar bazasın tabıu mumkin.

Tasıushı mashinalardagı xujjetlerge endi tayar cuuretler, tekstler, audio jazıular video korinislerdi kiritiu birkansha ansat. Multimedia entsiklopedialar, elektron kartalar xam uyretiushi duzilislerden paydalanıu mumkin.

CD-ROM toplanışlarının bir kemshiligi bul kattı disklerge karaganda asten xareketleniushenligi bolıp esaplanadı. CD-ROM toplanış turli interfeyslerge iye bolıuı mumkin.

Shet tillerin uyreniushi sistemalar

Bunday ulken mugdardagı ameliy multimedia-sistemalar arasında **LEARNING ENGLISH IN MULTIMEDIA** okıtıushı sistemanı ajratıp korsetiu mumkin. Ol baslaushılar ushın inglis tilin okıtıu maksetinde duzilgen xam de **IFAP/IRI** (İtaliya) firması tarepinen islep shıgılın. Avtorlar ozlerinin ameliyatında kollarılıp atırın **ENGLISH PLANTINUM** multimedia sistemasınan bir korinis tomendegi cuurette keltirilgen.

Kompyuter programması jardeminde okıtıu auızsha sozdi tınlau xam ayıtılıuın, soyleuin kadagalau ushın video xam audio kassetadan, sonday-ak grammatika kagıydaları berilgen okıu birneshe okıu kollarbasınan paydalanılğan xalda toltırıladı. %z-ozin kadagalaudın bunday usılı okıtıu protsecsinin sıpatın asıradı.

İnternet - dünya juzlik kompyuter tarmaklarının jıyındısı.

1980 jılları INTERNET tin keskin osiu dauiri boldı. Kompyuterlerdin oraylaspgan baskarıu tarmagı menen baylanıs siteması putkil dunyaga tarkalgan xam shet el birlespeleri AKSh tarmagına baylanısıuga kayıl boldı. INTERNET tin putkil dunyaga taralıuı tomendegi tarmaklardın kosılıuının esabınan boldı:

- EN35 - Evropadagı UNIX mashinaları tarmagı (1982 jıl);
- 3A4N-Evropa okıu xam ilimiy tekseriu oraylarınan tarmagı (1983 jıl);
- J7N35 - Yaponiyadagı UNIX mashinalarının tarmagı (1984 jıl);
- JAN35 - Ullı Britaniyanın birlesken akademik tarmagı (1984 jıl).

INTERNET tin keskin rauajlanıuı xam 222 boylap sayaxatlardın ken tarkalıuı sogan alıp keldi, olardı bir kıylı dep tusine basladı.

Kelin, aldın sonı sheship alayık - INTERNET xam Putkil dünya tarmagı birdey emes. INTERNET bul dünya juzlik kompyuterler tarmaklarının toplamın belgileydi. INTERNET xar turli kompyuter xızmetlerin korsetedi. Bul elektron pochta, USENET telekonferentsiyaları, UTP maglıumat faylların uzatıu sisteması, TELNET uzaktan terminalga kırıu sisteması, GOPHER sisteması xam putkil Dünya tarmagı - 222 INTERNET tin tek gana bir bolimi. Lekin ol juda tez rauajlanbakta.

222 - INTERNET tin en kop tarkalgan xızmet turi. Ogan baylanısıu ushın kompyuter xam modem jeterli. Sonın ushın putkil dünya tarmagı putkil alem informatsiyalar jıynagı - kitapxanaga aylanıp kaldı xam dunyaga jayıldı. 222 de informatsiyalar betlerde jaylastı. 222 betleri sanı songı 6sh jılda juz millonnan asıp ketti. Bul betlerdin iyesi kim? Olar iri korporatsiyalar yamasa kishi karxanalar, universitet xam mektepler, mekemeler, jurnal xam gazetalar yamasa apiuayı adamlar. Bul betlerde turli maglıumatlar jaylasadı. Xazirgi kunde 222 informatsiya alıudın xam tarkatıudın en kolay usılı.

Demek, İnternet bul kompyuter tarmakları jıynagı bolıp, onın tomendegishe imkaniyatları bar:

- Informatsiyanı okıu xam tarkatıu.
- Maglıumatı atına karap tez tabıu.
- Maglıumat nuskasın koshirip alıu.
- Xat almasıu.
- Telekonferentsiyalarda katnasıu.
- Diskussiyalar alıp barıu.
- Dialog jasau.

İnternette jumıs isleudi neden baslau kerek. Aldın-ala internet penen isleu ushın arnaulı programmaga iye bolğan multimedia, kompyuter xam kompyuterlerdi baylanısıruushı modem bolıuı shart. Modem telefon tarmagı arkalı server menen baylanısadı.

Server adette İnternet-Provayderlerde jaylaskan boladı. İnternet-provayder bul internet tarmagının territoriyalık uakili bolıp esaplanadı. Ol sizin internet penen isleuinizdi tamiyinleydi: İnternettin isleuin tamiyinleydi, internet penen baylannısıradı. İnternetke iye bolıu ushın internet-provayderge xabarlasıu kerek.

Natijjede internet kompyuterinizge ornalıdı. Jumısshı stolınızda baylanısıu belgisi payda boladı. Mısh knopkasın onda basıuınız benen internetke baylanıasız.

Tiykargı serverge territoriyalık tarmaklar ornalıgan, olar lokal tarmaklar menen oz-ara baylanısta boldı.

Protokollar, paydalanıushılar xam serverler. INTERNET ke baylanısıu zarur bolgan bazı bir tusinikler keltiremiz.

Protokol - bul kompyuterler arasındagı baylanıs ornalıuında, maglıumatlardı kabıl kılıu xam uzatıuda paydalanılutugın kelisilgen signallar. Yagnıy kompyuterler protokollar jardeminde bir-biri menen baylanıadı. Protokol tuurı bolsa gana kompyuterler arasında baylanıs ornalıadı.

Bul kompyuterlerdin baylanısıu tartibi yamasa standartı.

Server - bul baska kompyuterler yamasa programmalarga xızmet korsetetugın kompyuter yamasa programmalar. Maselen, baska kompyuterlerge ozinin fayllarınan paydalanıuga ruxsat beriushi kompyuter cerver bolıp esaplanadı. Bir kompyuterde bir neshe server isleui mumkin. Maselen, TP, 222, elektron pochta serverleri.

Paydalanıushi - server resurslarınan xam xızmetlerinen paydalanıushi kompyuter yamasa programmalar. Server sıyaklı bir kompyuterde bir uakıtta bir neshe paydalanıushi isleui (adette sonday boladı) mumkin. Maselen, kompyuter fayl-serverdin paydalanıushısı bolıuı serverde jaylaskan fayllardı koriui xam paydalanıuı mumkin, sonın menen bir uakıtta elektron pochta programması menen isleui mumkin. Yagnıy bir neshe serverdin paydalanıushısı bolıuı mumkin.

Gipertekst ortalığı. İnternette maglıumatlar gipertekst jardeminde bayan etiledi. Gipertekst bul tekstti giperkorsetkish jardeminde tusindiriu. Yagnıy teksttegi kandaıda bir soz yamasa atamanı sıpatlauda baska tekst yamasa betlerden paydalanıladı. Sıpatlama tekstli, grafikli, audio yamasa video maglıumat bolıuı mumkin.

URL (UNIFORM RESOURCE LOCATOR) INTERNET ke baylanısıudın en apiuayı xam kolay usılı bolıp, ol manzildi anıklaydı. URL adrestegi maglıumattan kalegen paydalanıushi paydalanıuına boladı. Yagnıy bul adrestegi maglıumattan oziniz, baska bolmedegi yamasa mamlekettegi kasiplesiniz de paydalanıuı mumkin. Bul maglıumat jaylaskan manzildin atı.

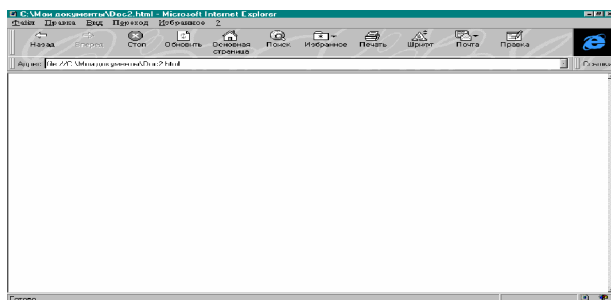
URL tomendegi formatka iye:

<baylanısıu sxeması>:<baylanısıu sxemasına baylanısıu maglıumat>

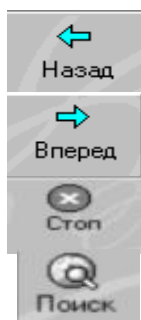
<Baylanısıu sxeması> bul HTTP, FTP xam GORHER ler.

INTERNET EXPLORER xam onda isleu tiykarları

INTERNET EXPLORER programması belgisinde mısh knopkasın eki marte basın. Natijjede ekranda programmanın tomendegi aynası payda boladı.

Ayna basında menyu katarı jaylasadı. Programma menyusi **Fayl, Pravka, Vid, Perexod, İzbrannoe** xam **Spravka** komandalarınan turadı. Keyingi katarda Instrumentler panelinin knopkaları jaylaskan. İnternet penen islegende kobinese Instrumentler panelindegi knopkalardan paydalanıladı. Sonın ushın tomendegi instrumentler panelindegi knopkalar menen tanısamız.

Aldıngı aynadagı maglıumatı ekranga kaytaradı.

Keyingi aynadagı maglıumatı ekranga shıgaradı.

Jumıstı toktatadı.

Maglumatti izleu xızmetin iske tusiredi

Kanallardı ekranga shıgaradı.

Keyin adres katarı jaylaskan. Xam keyin tiykargı ayna maglumatlar aynası jaylaskan.

İnternette kadayda bir maglumatti okıu ushın Adres katarına tanıspakshı bolgan saytıńızdın adresin kiritesiz. Maselen, adresler katarına 6AH99 adresin kiritip korin.

Natiyjede usı sayt izlenedi. Tomengi xalatlar katarında «Adres tabıldı. Juuaptı kutın» degen maglumatlar payda boladı. Ekranda bar neshe minuttan son sayt payda boladı. Kerekli maglumatlarınızdı tanlap okıuńız mumkin. Gipertekst astı sızılğan boladı. Gipertekstti okıu ushın onda mışh knopkasın bir marte basın. Kerekli maglumatti mışh jardeminde tanlap okıuńız mumkin.

Eger keyinge kaytpakshı bolsanız knopkasın shertin. Aldıga otıu ushın knop-kasın basın. İnternette isleu sonday ıklı, Siz kaday etip İnternet saytlarınan saytlarına otkeninizdi xam uakıttın otkenin sezbeysiz. İnternet sizdi baska bir alemge baslaydı. Bul bizge belgili Putkil Dunya İformatsiyalar Alemi. Dunyanın kalegen tochkasındagı maglumat ekranınızda payda boladı.

Kadayda bir maglumat zarur bolsa, onı koshirip alıuńız mumkin. Bunın ushın Fayl, Kopirovanie menyularınan paydalaniuńız kerek. Maglumat koshirilip atırganda faylda maglumat koshirilip atırganlıgı xakkında ayna payda boladı.

Sayttan barxulla paydalansanız onı betke kiritip koyıuńız mumkin. Bunın ushın arnaulı knopkalardı basıu kerek.

Tomende ozbekstandagı izleu sistemaların keltiremiz.

ozbekstan izleu sistemaları

ASSALOM INTERNET

Manzili 222. ASSALOM.UZ

ozbekstandagı birinshi izleu sisteması. Resursların kobeytiu imkaniyatları bar.

WELCOME TO UZBEKISTAN

Manzili 222. GOW.UZ

ozbekstan Respublikası xukimeti Saytı. Rasmiy informatsiya, Oliy majlis kararları xakkında xabar beredi.

UZBEKISTAN REFERENCE

BOOK.222.UZ

ozbekstan Respublikası xakkındagı xabarlardı oz ishine aladı.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. Multimedia sisteması degenimiz ne
2. Xazirgi uakıtta İnternettin aumiyeti kaday
3. İnternetten maglumatlar kalay alınadı
4. Neanday izleu resursların bilesiz xam olardıń xızmeti kaday
5. Til uyreniushi dasturlerdin isleu usılı

Elektron pochta xızmeti.

Reje:

1. **OUTLOOK EXPRESS** programması
2. Elektron pochta xızmetin jaratıu
3. Adresler kitabı menen islesiu
4. Xat jazıu xam joneltiu tartibi

Tayanış tusinikler:

Pochta serveri, **OUTLOOK EXPRESS** programması, 6skeneler paneli, xabar payda etiu, xabardı uzatıu xam kabil kılıu, xabarlarga juuap tayarlau, avtorga juuap beriu, adresler kitabı

adebiyatlar:

1. A.Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.
2. A.Abdikadirov Xabar texnologiyaları. Bilim 2005j.

3. M. Alaminov, I.Kunnazarov, M.Allambergenova, Internet xam elektron pochtasidan paydalanish tiykarlari. (okullik kollanba). Nokis -2002.

Internet elektron pochta xizmatiga iye. Elektron pochta degan ne? Elektron pochta aravali programma bolip, onin yordamida dunyanin kalgan tochkasidagi elektron adreske turli xat, xujjet, uluma kalgan fayldi jiberiuniz xam aluuniz mumkin. EN tiykargisi maglumat bir neshe minutta jetip baradi. Lekin onnan paydalanuuniz ushin aravali pochta tarmagi yamasa Internet tarmagiga baylanishan boluuniz zarur xam elektron adreske iye boluuniz kerek. Elektron adresti provayder ashadi. Yamasa Internette biypul elektron pochta xizmatlari bar. Olardan paydalanip, ozinizge elektron adres ashauuniz mumkin.

Bul 222.HOTMAIL.COM, 222.USA.NET, 222.YAHOO.COM bul betlerge kirip anketa soravlarina juuap berip, adres ashauuniz mumkin.

Elektron adres adette E-MAIL dep korsetiledi. Elektron pochta jibergende tap xatti jibergendey, onin kimge, kay jerge xam ozinzidin elektron adresinizdi jazip jiberesiz. Siz xatti bir neshe adreslerge jiberiuniz mumkin. Elektron xatti jibergeninizden son ol elektron pochta kutisina jetkeredi xam onnan xat iyesi xatti aladi. Yagniy xar bir paydalanushu ozinin pochta kutisina iye. Uluma pochta kutisidan xat jeke kutishalarga xamme uakit jiberiledi.

E-MAIL adres formati.

Elektron adres tomendegishe formatka iye:

<Elektron adres paydalanushu atı><birlespe, provayder atı><mamleket atı>

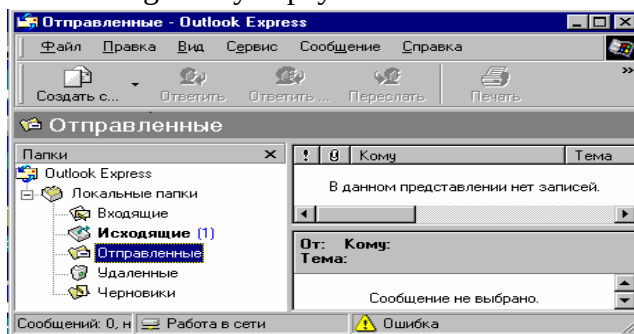
Maselen, [MALIKA"MRC.@REENET.UZ](mailto:MALIKA)

Demek, MALIKA - atı, MRC - birlespe, "REENET" - provayder, UZ - mamleket.

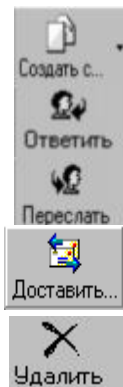
Xatti jiberiu ushin manzilin, temani xam oz manzilinizdi korsetiuniz zarur. Elektron pochta arkali tekst, grafik, audio, video, Suuretli xujjetler xam fayllardi jiberiu mumkin.

Elektron pochta programmalari menen isleu

OUTLOOK EXPRESS programmasi menen tanisamiz. Bul programma menen isleu juda ansat xam kolay. Programmani iske tusiriu ushin programma belgisini knopkasin 2 marte basamiz xam ekranda tomendegishe ayna payda boladi.

Aynanın jokargi boliminde menyu komandalari keltiriledi. Keyingi katarda instrumentler paneli knopkalari jaylaskan. Elektron pochta menen isleude instrumentler paneli knopkalaridan paydalanu juda kolay. Sonin ushin tomendegi tiykargi knopkalar uziypasin keltirip otemiz.

Xatti jazip jiberedi.

Xat avtorina juuap jazip jiberedi.

Xatti baska manzilge jiberedi.

Xatti korsetilgen manzilge jetkeredi.

Xatti oshiredi.

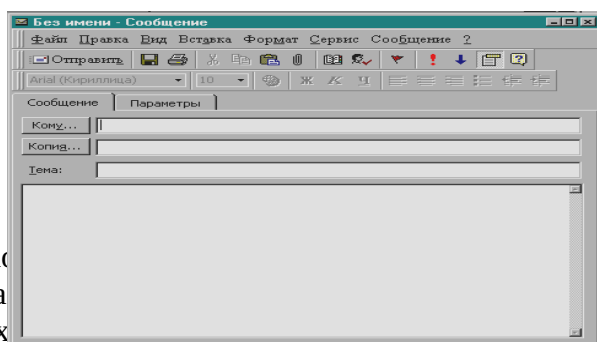
Ayna tomengi bolegi bir neshe aynashalardan turadi. Shepki aynada tomendegi betler dizimi bar. Bul betler tusindirmesi tomendegishe.

- **Входящие** Bul bette Sizge kelgen xatlar jaylasadı.
- **Исходящие** Bul bette Siz jazgan xatlar jaylasadı.
- **Отправленные** Bul bette jiberilgen xatlar dizimi keltiriledi.
- **Удаленные** Oshirilgen fayllar saklanatugin korzina.

Betke saykes xatlar dizimi on tareptegi aynada beriledi. Tomendegi aynada kundelikli xat mazmunı korsetiledi.

Xat jazıu xam jiberiu tartibi.

Kasiples yamasa doslarińızga xat jazıu ushın k kasında mışh knopkasın basın. Natiyjede ekranda tomendegi ayna payda boladı.

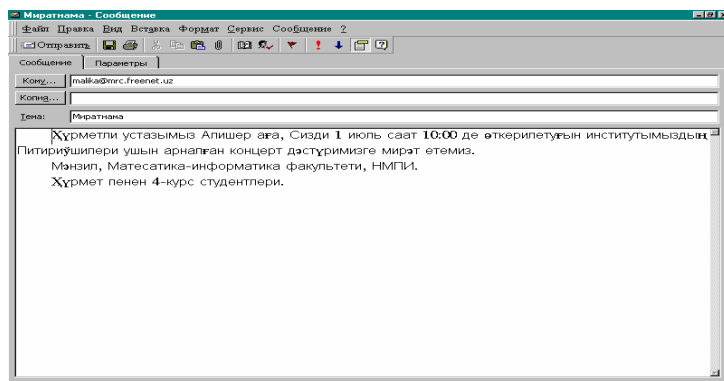

Кому maydanına d sherTOFEambler.RU
Копия maydanında
Тема maydanında x

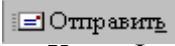
Tomengi aynada xat jazıladı. Maselen,

«Хурметли ustazımız Baxtiyar aga, Sizdi 1 iyul saat 10:00 de otkeriletugin filiyalıımızdın Pitiriushileri ushın arnalğan kontsert dasturimizge mirat etemiz. Manzil, Tash MAU Nokis filialı Хурмет penen 2-kurs studentleri.»

Xattın durıs jazılğanlıgın tomendegi suuret jardeminde tekserip korin.

Endi xattı iyesine jiberiu ushın tomendegilerdi orınlan.

- **Отправить** Otravit knopkasın mışh jardeminde shertin.
- Xattın Isxodyashie betine tuskenligin tekserin.
- Dostavit pochtu knopkasın basın.
- Xattın Isxodyashie betinen Otravlenne betine tuskenligin tekserin.

Xatlardı okıu

Sizge kelgen xatlardı koriu xam okıu ushın tomendegilerdi orınlan.

- Dostavit pochtu knopkasın basın.
- Vxodyashie betini ashın.
- OKılmagan xatlar dizimi koyıu kara rendе korsetiledi.
- Xattı tanlap mışh knopkasın bassanız xat mazmunı aynada payda boladı.
- Eger xat jazıushıga juuap jibermekshi bolsanız, Otvetit avtoru knopkasın basıu kerek.
- Ekranda xat jazıushı manzili korsetilgen ayna payda boladı.
- Juuaptı jazın xam xattı adettegidey jiberin.

xujjetlerdi jiberiu tartibi

Kandayda bir xujjetni yamasa grafik, audio xam videoli fayldi xatka kosip jiberiuge boladi. Adette esabatlar, turli xujjetler, Suuret yamasa sogan uksas magliumatlar tusindirme retinde kosip jiberiledi. Xujjetlerdi tayarlangan programma formatında jibergen makul. Maselen, WORD yamasa EXCEL de islangen.

Suuret, multimedia, audio yamasa videoni da oz formatında jiberiu kerek. Birak bul fayllardın koleminin ulkenligin esapka alıp olardı jiberiuden aldın arxivator programmaları jardeminde kishireytiu kerek.

Bunın ushın tomendegilerdi orınlan.

- Xatta tusindirmege sıpatlama keltiriuiniz mumkin.
- Son knopkasın basın.
- Ekrandagı aynadan xujjet jaylaskan fayl atın tanlan xam Vlojit knopkasın basın
- Xattı adettegidey jiberin.
- Otravleniye betin ashısız, jibergen xatınız kasında tusindirme belgisin koresiz.

Tusindirmeli xattı okıu

Bunday xattı okıu tartibi tomendegishe

- Xattı adettegidey ashın.
 - Xattın on jokarı boliminde rme belgisin mışh knopkası jardeminde shertin.
 - Natiyjede tusindirme kılınan fayl ekranda payda boladı.
- Elektron pochtdan paydalanıuga baylanışlı maslauatler
- Xattı printerde basıp shıgarıu ushın **Fayl** menyusinde **Pechat** komandasın kiritin.
 - Xattı oz-aldına faylga jazıp koyıu ushın **Fayl** menyusinin Soxranit kak yamasa Soxranit komandalarınan paydalanın.
 - Kerek bolmagan xatlardı DEL knopkası jardeminde oshiriu zarur.
 - Xatlardı tartipleu mumkin, bunın ushın Soobshenie xam Peremestit v komandalarınan paydalanıuıız mumkin. Betler Fayl, Papka, Sozdat menyuleri jardeminde ashıladı.
 - Xattı tabıu ushın Pravka menyusinin Nayti soobshenie komandasınan paydalanıuıız mumkin.
 - Korzinadagı xatlardı bazıda oshiriudi umıtpan.
Mısal ushın ozinizge xat jazıp korin.
 - OUTLOOK EXPRESS ti iske tusirin.
 - Soobshenie, Parametrı, Server menyuları jardeminde ozinizdin elektron adresinizdi anıklan.
- knopkasın basın.

- Komu maydanında kompyuterge E-MAIL adresin kiritin.
- Tema maydanında «Test» dep jazın.
- Xat maydanında kalegen magliumattı jazın.
- Xattı jiberin.
- Jibergen xatınızdı taup alıp okıp korin.

oz betinshe uyreniu ushın soraular

1. **OUTLOOK EXPRESS** kanday programma
2. Elektron pochta kalay jaratıladı
3. Xabardı uzatıu kalay amelge asırıladı
4. Kelgen xatka juuap jiberiu kalay orınlanadı
5. Adresler kitabı ne ushın kerek

Paydalangan adebiyatlar

1. S.İ.Raumonkulova, F.Z.Roziev, Virtual kutubxona, T.-2000., i0 bet.
2. S.İ.Raumonkulova, IBM PC shaxsiy kompyuterlarida ishlash, T.-199i.,224 b.
3. S.Gulamov, T. Shermuxammedov, A. Begalov. İxtisodiy informatika. Tashkent, 2001.
4. M.Aripov. İnformatika va xisoblash texnikasi asoslari. 5oshkent. 2001
5. U.Yu.Yuldashev, O.Li, va boshkalar, Tekst lektsii po kursu informatiki, T.-2001., 9i bet.
6. M.Alaminov, İ.Kunnazarov, M.Allambergenova, İnternet xam elektron pochtdan paydalanıu tiykarları, N.-2002. 40 bet.

7. Fedor Novikov, Andrey Yatsenko «MICROSOFT OFFICE v tselom» «VNV-Sankt-Peterburg», 1996.
8. R. Vinter, P. Vinter MICROSOFT OFFICE dlya WINDOWS 95 v podlinnike. «VNV-Sankt-Peterburg», 1994.
9. T.A Nurmuxanbetov, Kompyuter savodxonligi, 1-bolim, T. Mexnat 1994 j.
10. Figurnov V.E. IBM PC dlya polzovatelya. M. İnfra-M, 1997. 640 s.
11. Nasretdinova Sh. S. WINDOWS 95 uchun EXCEL 7.0 sauifalarida- T: Uzbekiston, 1999-y.
12. A. Sattarov İnformatika xam xabar texnologiyaları Nokis, Bilim 2005 j.
13. A. A.Abdukodirov Nokis, Bilim 2005 j.
14. A.Abdullaev., J.Juginisova., A.İsmaylov. POWER POINT programmasın okıu protsesinde kollanıu. (okıulık kollanba). Nokis -2002.
15. A.Abdullaev, B.Kallieva, J.Juginisova, M.Allambergenova. İnformatika xam xabar texnologiyaları pani boyınsha laboratoriyalık jumıslar. Nokis- 2003 jıl
16. A.Abdullaev, B.Kallieva, J.Juginisova, M.Allambergenova. İnformatika xam xabar texnologiyaları. Nokis- 2003 jıl.